

Ministerie van Defensie

Materieelprojectenoverzicht

Prinsjesdag 2017

Materieel projecten overzicht 2017

Inhoudsopgave Materieelprojectenoverzicht 2017

5 Inleiding

6 Opbouw

12 Tabellen

22 Projecten

22 Projecten Zeestrijdkrachten

In realisatie

- 24 ESSM Block 2: deelname aan internationale productie
- 25 Instandhouding Goalkeeper
- 26 Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten
- 27 Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten (IP LC-fregatten)
- 28 Maritime Ballistic Missile Defence (MBMD)
- 29 Midlife upgrade BV206D (MLU BV206D)
- 30 Verbetering MK48 torpedo

In planning

- 32 Midlife upgrade Landing Craft Utility (MLU LCU)
- 33 Vervanging MK46 Lightweight Torpedo
- 34 Vervanging onderzeebootcapaciteit

36 Projecten Landstrijdkrachten

In realisatie

- 38 Army Ground Based Air Defence System (AGBADS)
- 39 Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie
- 41 Patriot vervanging COMPATRIOT
- 42 Precision Guided Munition (PGM)
- 43 Verlenging levensduur Patriot
- 44 Vervanging brugleggende tank

In planning

- 46 C-RAM en Class 1-UAV detectiecapaciteit
- 47 Levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig
- 48 Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVS-systeem
- 49 Verwerving CE-pakketten IGV

50 Projecten Luchtstrijdkrachten*In realisatie*

- 52** AH-64D block II upgrade
- 53** AH-64D verbetering bewapening
- 54** AH-64D zelfbescherming (ASE)
- 55** F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket
- 56** F-16 zelfbescherming (ASE)
- 57** Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding
- 58** Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- 59** Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid
- 60** Obsolescence Prevention Program PC-7
- 61** Vervanging Medium Power Radars in Wier en Nieuw Milligen
- 62** Verwerving F-35
- 69** Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)

In planning

- 71** Chinook Vervanging & Modernisering
- 72** F-35: Verwerving middellange tot lange afstand raket
- 73** F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers

74 Projecten Defensiebreed*In realisatie*

- 76** Counter Improvised Explosive Devices (C-IED)
- 77** Defensiebrede vervanging van ondersteunende Klein Kaliber Wapens
- 78** Joint Fires
Militaire Satelliet Communicatie lange termijn defensiebreed (MILSATCOM)
- 79** defensiebreed (MILSATCOM)
- 80** Modernisering navigatiesystemen
- 81** Munitie t.b.v. aanvulling inzetvoorraden
- 82** NH-90
- 84** Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN)-capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel
- 85** Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)

In planning

- 88** Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers
- 89** Defensiebrede vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)
- 91** Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)
- 92** Nieuwe generatie identificatiesystemen (IFF mode 5/mode S)
- 93** Vernieuwing TITAAN
- 94** Verwerving HV brillen
- 95** Vervanging 60/81mm mortieren
- 96** Vervanging grondterminals MILSATCOM
- 97** Vervanging radio's

98 Projecten In Afstoting

- 100** Mijnenbestrijdingsvaartuig (mijnenjager) van de Alkmaarklasse
- 101** Pantserhouwitser 2000 (PzH-2000)
- 102** Pantseropvoertuigen M-577 en YPR

Inleiding

Defensie is één van de grootste investeerders van de Nederlandse overheid. Om de verwerving van materieel in goede banen te leiden en ervoor te zorgen dat het defensiegeld zo goed mogelijk wordt besteed, is zorgvuldigheid noodzakelijk.

Bij investeringsprojecten groter dan € 25 miljoen wordt het Defensie Materieel Proces (DMP) gevolgd. Het markeert politieke besluitvorming op belangrijke keuzemomenten en zorgt voor adequate informatievoorziening aan de minister en de Tweede Kamer zodat een goede afweging bij de besluitvorming mogelijk is.

Het DMP bestaat bij 'kopen van de plank' uit drie fasen, namelijk: de A-fase (behoeftestelling), de B-fase (onderzoek) en de D-fase (verwervingsvoorbereiding). De C-fase (vervolgonderzoek) is uitsluitend aan de orde als sprake is van een ontwikkeltraject. Na de D-fase begint de realisatie. Indien er sprake is van projectomstandigheden die vallen onder de beginselen van de Regeling Grote Projecten (RGP), volgt nog een E-fase (evaluatie).

Investeringsprojecten tussen de € 25 miljoen en € 100 miljoen worden na de A-fase gewoonlijk door de minister gemandateerd aan de ambtelijke organisatie. Mandatering is echter ook mogelijk in het geval van eenvoudige, weinig risicovolle en politiek niet gevoelige investeringsprojecten met een grotere financiële omvang. Defensie beargumenteert dit voornemen in de A-brief. Bij gemandateerde projecten ontvangt de Tweede Kamer na de A-brief geen DMP-brieven meer, maar blijft de Tweede Kamer geïnformeerd via de begroting, het departementale jaarverslag en het Materieelprojectenoverzicht (MPO). Bij niet-gemandateerde projecten wordt de Tweede Kamer na de A-brief geïnformeerd over het verdere verloop van het proces via de opeenvolgende DMP-brieven, de begroting, het departementaal jaarverslag, voortgangsrapportages en het MPO. Bij belangrijke wijzigingen, zoals wijzigingen van de behoeftestelling, grote tegenvallers of overschrijdingen, informeert de minister de Tweede Kamer tussentijds.

Bij afstoting van wapens en wapensystemen geldt dat de Tweede Kamer over de verkoop wordt geïnformeerd. Materieel dat is verkocht met een museale bestemming, is hiervan uitgezonderd.

Materieelprojectenoverzicht

Sinds september 2007 wordt jaarlijks het MPO samengesteld om te voorzien in de behoefte van de Kamer aan meer strategische, beter samenhangende en minder technische en versnipperde informatie over materieelprojecten. Het MPO geeft de stand van zaken weer van de wapensysteemgebonden materieelprojecten van meer dan € 25 miljoen, waarvoor in de komende vijf jaar uitgaven zijn geraamd. In het overzicht wordt onder meer uiteengezet hoe dit past in het defensiebeleid en hoe het project samenhangt met andere materieelprojecten. Tevens zijn projecten van materieel in afstoting opgenomen. Het gaat hierbij om de afstoting van overtollige wapens en wapensystemen. De Tweede Kamer wordt over de opbrengsten van de gerealiseerde verkopen geïnformeerd via de begroting. Wanneer het kopende land openbaarmaking niet op prijs stelt of indien commerciële belangen dit noodzakelijk maken, zal dat vertrouwelijk worden behandeld.

Niet-wapensysteemgebonden materieelprojecten zijn niet opgenomen in het MPO. Hierover wordt de Tweede Kamer geïnformeerd in de begroting. Als niet-wapensysteemgebonden materieel wordt beschouwd het materieel dat niet specifiek ontwikkeld is voor militaire doeleinden. Het omvat onder meer zaken als tenten, aggregaten en eenvoudige bedrijfswagens en projecten op het gebied van vastgoed en informatietechnologie (IT). Voor vastgoed- en IT-projecten gelden andere rapportageverplichtingen.

Het MPO wordt jaarlijks met Prinsjesdag aan de Tweede Kamer aangeboden en op internet gepubliceerd.

www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/defensiematerieel/documenten/begrotingen

Opbouw

Het MPO bestaat uit de relevante tabellen uit de defensiebegroting 2018, Beleidsartikel 6 Investerings Krijgsmacht en geeft een overzicht van alle materieelprojecten van meer dan € 25 miljoen in planning en realisatie, uitgesplitst per operationeel commando of naar defensiebrede toepassingen. In de tabellen is alle financiële informatie weergegeven in miljoenen euro's. Als verdieping op de tabellen is per project meer gedetailleerde informatie opgenomen.

Nadere informatie is tevens van toepassing bij de grootschalige afstotingsprojecten, waarbij het alleen gaat om het nog te verkopen materieel. De verkoopwaarde is afhankelijk van de actuele staat van het te verkopen materieel en de marktomstandigheden. Uit commerciële overwegingen wordt geen informatie verstrekt over de geschatte verkoopwaarde van de afzonderlijke afstotingsprojecten.

De projectpagina's zijn opgebouwd volgens een vaste indeling.

Projectfase

Een project is in planning als het zich in de A tot en met D-fase van het DMP bevindt. Na voltooiing van de contractuele verplichting(en) en als de commerciële betrouwbaarheid niet langer gewaarborgd hoeft te worden, komt het project in de realisatiefase en wordt de financiële reeks opgenomen. Zodra een wapen of wapensysteem door Defensie buiten gebruik wordt gesteld, komt het in de afstotingsfase.

Er kunnen zich situaties voordoen waarin het zinvol is het standaardproces aan te passen aan de karakteristieken van het project om zo de verwerving te versnellen. Dat is bijvoorbeeld aan de orde als er in de behoeftestellingsfase geen alternatieven zijn, waardoor feitelijk de vervulling van de behoefte al vaststaat. In dergelijke gevallen kan na de parlementaire behandeling van de A-brief, aangevuld met de relevante informatie die anders in de B-brief zou staan, direct de D-fase beginnen.

Wel/niet gemandateerd

Overeenkomstig het Defensie Materieel Proces wordt onderscheid gemaakt tussen gemandateerde en niet-gemandateerde projecten. Bij gemandateerde projecten geschiedt besluitvorming op ambtelijk niveau en informeert de minister de Tweede Kamer via de begroting, het departementale jaarverslag en het Materieelprojectenoverzicht. Gewoonlijk hebben gemandateerde projecten een financiële omvang tussen € 25 miljoen en € 100 miljoen. Mandatering is echter ook mogelijk in het geval van eenvoudige, weinig riskante en politiek niet gevoelige investeringsprojecten met een grotere financiële omvang. De minister van Defensie informeert de Tweede Kamer in de A-brief over het voornemen tot mandateren. Bij niet-gemandateerde projecten is de besluitvorming voorbehouden aan de minister van Defensie die de Tweede Kamer aan het einde van elke DMP-fase met een brief informeert over de voortgang van het project. Daarnaast wordt de Tweede Kamer over deze projecten geïnformeerd via de begroting, het departementale jaarverslag, voortgangsrapportages en het Materieelprojectenoverzicht.

Invoering van-tot (bij projecten in planning en in realisatie)

Hier wordt vermeld vanaf wanneer het materieel volgens de planning wordt ingevoerd bij Defensie en wanneer dat is voltooid. De oorspronkelijke en de huidige planning worden daarbij vermeld. Per project is de planning uit het MPO van het vorige jaar opgenomen, zodat direct zichtbaar is bij welke projecten er sprake is van wijzigingen in de planning.

Uitvoering van-tot (bij projecten in planning en in realisatie)

Hier wordt vermeld vanaf wanneer een modificatie, upgrade, update of levensduurverlengende activiteit wordt uitgevoerd en wanneer dat is voltooid. De oorspronkelijke planning, de planning uit het voorgaande MPO en de huidige planning worden daarbij vermeld.

Planning (bij projecten in planning)

Per project in planning is informatie uit de begrotingstabel opgenomen. Het projectvolume en de planning van het DMP worden weergegeven ten opzichte van het voorgaande jaar en de oorspronkelijke planning van het project. Alle financiële informatie is vermeld in miljoenen euro's. In eerste instantie wordt alleen de planning van de A-fase vermeld. Op basis van de A-brief kan vervolgens een planning voor de B tot en met D-fase worden bepaald.

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk							
2017							
2018							

Als indicatie van het projectvolume van geplande projecten worden vijf categorieën onderscheiden (25-100, 100-250, 250-1000, 1000-2500 en > 2500). Deze staan vermeld in miljoenen euro's.

Mutaties t.o.v. oorspronkelijk projectvolume (bij projecten in planning en in realisatie)

Bij projecten in planning en in realisatie worden in de projecttabellen onder meer het oorspronkelijke en het huidige projectvolume vermeld. Deze budgetten zijn niet rechtstreeks vergelijkbaar aangezien in de huidige budgetten de prijsbijstellingen van de afgelopen jaren zijn verwerkt. Daarnaast kunnen in de periode tussen de goedkeuring van de behoefte en de daadwerkelijke verwerving van de goederen en diensten de nodige mutaties zijn verwerkt.

Deze mutaties zijn onder meer het gevolg van:

- verandering van het defensiebeleid;
- de opeenvolgende DMP-fasen waarbij de behoefte in elke volgende fase concreter wordt en waaruit kwantitatieve, kwalitatieve en financiële bijstellingen volgen;
- wijzigingen die voortvloeien uit internationale samenwerking;
- het verloop van het ontwikkelingstraject, indien het nieuw te ontwikkelen materieel betreft.

Niet meer opgenomen projecten

In onderstaand overzicht staan de projectbenamingen van materieelprojecten die niet meer in dit MPO zijn opgenomen. Ieder project is voorzien van een beknopte reden waarom deze niet meer is opgenomen.

Projectomschrijving	Reden
Aanvulling Bushmasters	Voltooid
F-16 M6.5 onderhoudstape	Nagenoeg voltooid
F-16 mode 5 IFF	Nagenoeg voltooid

Nieuw opgenomen projecten

In onderstaand overzicht staan de materieelprojecten die ten opzichte van het vorig MPO voor de eerste keer zijn opgenomen, omdat het een nieuw project betreft waarvan een A-brief is verzonden en/of omdat de financiële omvang van een reeds bestaand project groter is (geworden) dan € 25 miljoen. Projecten waarvan de financiële reeks later dan 2022 is voorzien, zijn niet in het MPO opgenomen tenzij het is aangemerkt als een groot project binnen de Rijksbrede Regeling Grote Projecten (RGP) en een A-brief is verzonden.

Projectomschrijving	Reden
ESSM Block 2: deelname aan internationale productie	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVS-systeem	Nieuwe behoefte > € 25 mln

Projecten Zeestrijdkrachten in realisatie

Projectomschrijving	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
ESSM Block 2: deelname aan internationale productie	27,7	2,1	2,2	2,4	1,8	1,8	1,8	2033 e.v.
Instandhouding Goalkeeper	34,6	33,9	0,7					2018
Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten	89,1	56,4	5,0	5,2	5,2	4,3	7,6	2023
Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten (IP LC-fregatten)	178,9	44,2	38,9	26,9	14,4	14,3	15,4	2024
Maritime Ballistic Missile Defence (MBMD)	130,5	114,6	3,8	7,1	5,0			2020
Midlife upgrade BV206D (MLU BV206D)	33,0	24,2	8,1	0,7				2019
Verbetering MK48 torpedo	151,9	63,2	16,0	16,3	18,9	19,2	18,3	2022

Projecten Zeestrijdkrachten in planning

Projectomschrijving	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Midlife upgrade Landing Craft Utility (MLU LCU)	25-100	A					
Vervanging MK46 Lightweight Torpedo	100-250	A					
Vervanging onderzeebootcapaciteit	>2500	A	B				

Projecten Landstrijdkrachten in realisatie

Projectomschrijving	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Army Ground Based Air Defence System (AGBADs)	133,4	129,5	3,4				0,4	2022
Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie	805,7	786,7	8,8	10,2				2019
Patriot vervanging COMPATRIOT	39,2	29,5	8,9	0,7				2019
PRECISION GUIDED MUNITION	57,4	29,2	10,4	17,9				2019
Verlenging levensduur Patriot	103,2	4,2	10,1	12,5	17,8	17,7	29,4	2025
Vervanging brugleggende tank	62,4	8,7	3,4	29,9	20,4			2020

Projecten Landstrijdkrachten in planning

Projectomschrijving	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
C-RAM en Class 1 UAV detectiecapaciteit	25-100	A					
Levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig	25-100	A					
Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVSysteem	25-100	A					
Verwerving CE-pakketten IGV	25-100	A					

Projecten Luchtstrijdkrachten in realisatie

Projectomschrijving	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
AH-64D block II upgrade	120,7	69,6	15,8	11,6	12,1	1,9		2023
AH-64D verbetering bewapening	40,1	24,9	4,5	4,1	0,4	6,1		2021
AH-64D zelfbescherming (ASE)	96,1	8,4	21,1	16,7	1,6	1,6	15,6	2025
F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket	50,7	19,3	4,5	4,5	9,6	12,8		2021
F-16 zelfbescherming (ASE)	97,8	50,8	13,9	12,7	14,2	6,3		2021
Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding	83,1	31,8	23,7	14,2	1,5	0,4	4,3	2023
Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging	74,7	64,5	1,0	0,6	8,6			2020
Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid	45,1	22,9	7,0	4,1	2,8	8,3		2021
Obsolescence Prevention Program PC-7	39,1	19,9	19,2					2018
Vervanging Medium Power Radars in Wier en Nieuw Milligen	64,9	39,3	8,8	13,3	3,5			2020
Verwerving F-35	4747,4	871,3	560,9	785,0	702,6	514,8	410,7	2024
Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)	250-1000*							2025

*i.v.m. internationale afspraken worden er geen bedragen opgenomen in openbare publicaties

Projecten Luchtstrijdkrachten in planning

Projectomschrijving	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Chinook Vervanging & Modernisering	250-1000	B/C/D					
F-35: Verwerving middellange en lange afstandsraket	100-250	A					
F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers	25-100	A					

Projecten defensiebreed in realisatie

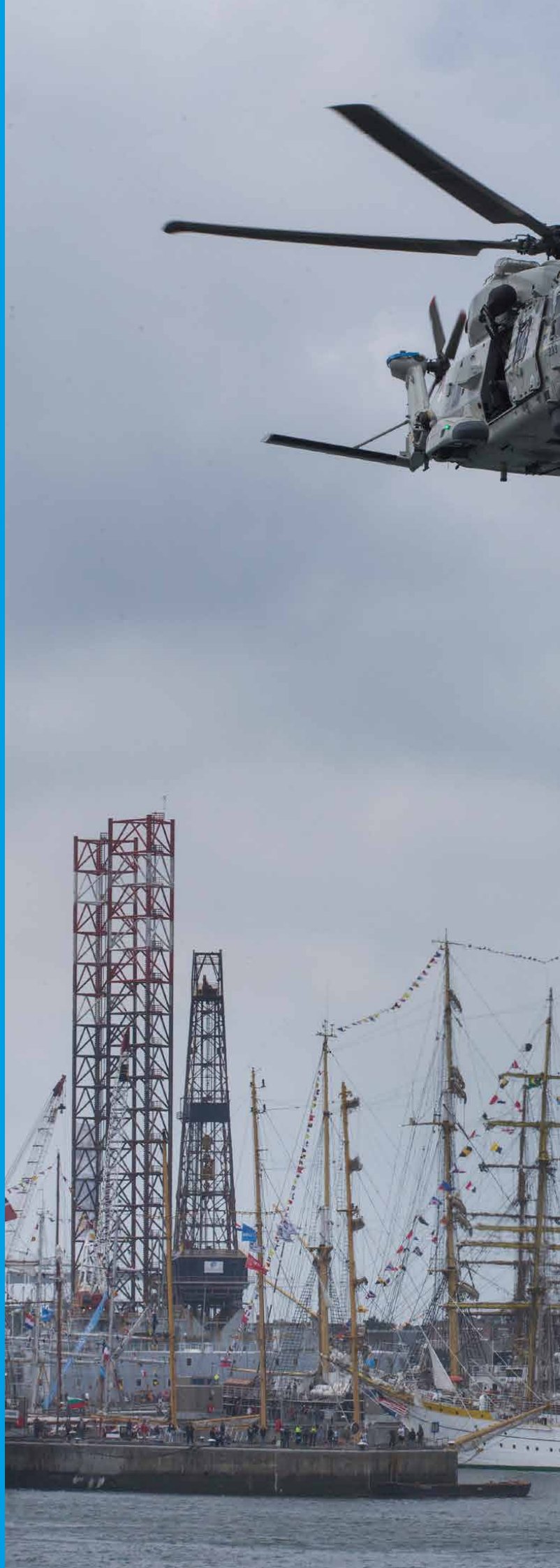
Projectomschrijving	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Counter Improvised Explosive Devices (C-IED) - Blok 3	55,5	16,2	10,2	10,6	10,2	7,5	0,5	2023
Defensiebrede vervanging van ondersteunende Klein Kaliber Wapens	60,4	40,6	18,3	1,5				2019
Joint Fires	33,5	5,5	25,5	2,5				2019
Militaire Satelliet Communicatie lange termijn defensiebreed (MILSATCOM)	132,3	124,6	4,0	3,7				2019
Modernisering navigatiesystemen	39,0	22,8	4,9	3,0	1,2	7,1		2021
Munitie t.b.v. aanvulling inzetvoorraden	114,7	57,0	38,6	19,2				2019
NH-90	1192,5	1066,3	30,0	20,5	50,7	8,0	10,0	2023
Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN-) capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel	62,1	41,6	13,8	4,2	2,5			2020
Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)	215,8	55,0	77,5	36,8	46,5			2020

Projecten defensiebreed in planning

Projectomschrijving	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers	25-100	A					
Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)							
Voertuig 50-100-150kN	250-1000	D					
Containers	100-250	C	D				
Voertuig 12kN	250-1000	C	D				
Voertuig 12kN AirAssault	100-250	C	D				
Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)	25-100	A					
Nieuwe generatie identificatiesystemen (IFF mode 5/ mode S)	25-100	A					
Vernieuwing TITAAN	25-100	A					
Verwerving HV-brillen	25-100	A					
Vervanging 60/81 mm mortieren	25-100	A					
Vervanging grondterminals MILSATCOM	25-100	A					
Vervanging radio's	100-250	A					

Projecten

Zeestrijdkrachten

Projectnaam

ESSM Block 2: deelname aan internationale productie

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2017-2033

Huidige planning : 2017-2033

Behoeftestelling

Technologische vooruitgang leidt tot de ontwikkeling van modernere antischipraketten. Deze raketten bereiken hogere snelheden, voeren complexere manoeuvres uit en vliegen lager boven het zeeoppervlak. Daarom bestaat de behoefte om Evolved Sea Sparrow Missile (ESSM) Block 1 raketten te vervangen door ESSM Block 2. De behoeftestelling voor ESSM Block 2 is gesplitst in drie deelprojecten:

- deelname aan internationale ontwikkeling (vrijwel afgerond),
- deelname aan internationale productie,
- verwerving van raketten.

Dit project betreft de deelname aan een internationaal samenwerkingsverband voor de productie als vervolg op de internationale ontwikkeling van ESSM Block 2. De kosten van het inrichten en in bedrijf houden van de productielijn voor ESSM Block 2 worden verdeeld tussen de deelnemende landen naar rato van de beoogde afname van raketten.

Samenhang met het beleid

Defensie beschikt over vier LC-fregatten voor de ondersteuning en de beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en voor operaties in en nabij maritieme knooppunten en transportroutes. Om deze taken te kunnen uitvoeren dienen de LC-fregatten over een effectieve luchtverdediging te beschikken. Het project draagt bij aan de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve (wapen)inzet en veiligheid en zelfbescherming.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Brief behoeftestelling ESSM Block 2: deelname aan internationale productie (A-brief) d.d. 27-10-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 191)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	25-100							
2018	27,7	2,1	2,2	2,4	1,8	1,8	1,8	2033 e.v.

Projectnaam

Instandhouding Goalkeeper

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2010-2014

Planning MPO 2016 : 2012-2019

Huidige planning : 2012-2019

Behoeftestelling

Het Goalkeeper-systeem is ontworpen in de jaren '80, als laatste verdedigingsmiddel tegen inkomende *Anti Ship Missiles* (ASM's). Om dit zelfverdedigingssysteem voor de grotere oppervlakte-eenheden tot 2025 technisch in stand en operationeel relevant te houden, is een instandhoudingsprogramma noodzakelijk.

Samenhang met het beleid

Een van de hoofdlijnen van beleid is de vergroting van het expeditionaire vermogen en de inzetbaarheid van de krijgsmacht. In de maritieme context gaat het daarbij om de ondersteuning en beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en het opereren in en nabij maritieme knooppunten en transportroutes, alsmede in wateren nabij operatieterreinen op het land.

De instandhouding van het *Goalkeeper*-systeem is van essentieel belang voor de bescherming en zelfverdediging van schepen, zoals M- en LC-fregatten en *Landing Platform Docks*, bij expeditionaire operaties op grote afstand van Nederland die zich veelal in kustwateren zullen afspelen. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: veiligheid en zelfbescherming en effectieve (wapen)inzet.

Relatie met andere projecten

- Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten (IP LC-fregatten)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Behoeftestelling Instandhouding Goalkeeper (A-brief) d.d. 10-03-2010 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 106)
- Marinestudie 2005 d.d. 14-10-2005 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	34,5	33,9	0,6				
2018	34,6	33,9	0,7				

Projectnaam

Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2020

Planning MPO 2016 : 2015-2022

Huidige planning : 2015-2022

Behoeftestelling

De vier onderzeeboten zijn sinds 1990 in gebruik. Bij het ontwerp is uitgegaan van een levensduur van 25 jaar met halverwege de levensduur een moderniseringsprogramma. Om de levensduur tot tenminste 2025 te verlengen, is een aantal aanpassingen aan de onderzeeboten nodig op het gebied van veiligheid en instandhouding van de huidige capaciteiten: het Instandhoudingsprogramma Walrusklasse onderzeeboten. Het programma behelst conserveringswerkzaamheden, de vervanging van een aantal verouderde primaire sensoren (sonarfunctionaliteiten en navigatieperiscoop), de vervanging van het *Combat Management System* (CMS) en aanpassingen aan een aantal platform systeemdelen.

Samenhang met het beleid

Een van de hoofdlijnen van beleid is de vergroting van het expeditionaire vermogen en de inzetbaarheid van de krijgsmacht. In de maritieme context gaat het daarbij om de ondersteuning en beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en het opereren in en nabij maritieme knooppunten en transportroutes, alsmede in wateren nabij operatierreinen op het land. Nederlandse eenheden opereren in toenemende mate in kustwateren. De Walrusklasse onderzeeboten worden hierbij veelal in een zelf-standige rol ingezet ten behoeve van onder meer het vergaren van inlichtingen en het beschermen van de oppervlaktevloot tegen de onderwaterdreiging. Door de afstoting van de Orion-patrouillevliesvliegtuigen en de vermindering van het aantal M-fregatten is het belang van de Walrusklasse onderzeeboten voor de onderzeeboot bestrijding verder toegenomen. Het project versterkt de

volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: gevalideerde inlichtingen, ontplooibaarheid en mobiliteit, effectieve (wapen) inzet, veiligheid en zelfbescherming.

Relatie met andere projecten

- Modernisering navigatiesystemen
- Verbetering MK48 torpedo
- Vervanging onderzeebootcapaciteit

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van een hogere realisatie in 2016.

Relevante Kamerstukken

- Brief Visie op de toekomst van de onderzeedienst d.d. 08-06-2015 (Kamerstuk 34 225, nr. 1)
- Lijst van vragen en antwoorden over de A-brief d.d. 01-09-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 154)
- Behoeftestelling Instandhoudingsprogramma Walrusklasse onderzeeboten (A-brief) d.d. 13-06-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 129)
- Marinestudie 2005 d.d. 14-10-2005 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	25-100							2018
2017	88,8	57,7	8,0	5,2	5,2	4,3	8,4	2022
2018	89,1	56,4	5,0	5,2	5,2	4,3	7,6	2023

Projectnaam

Instandhoudingsprogramma
Luchtverdedigings- en Commandofregatten
(IP LC-fregatten)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2019

Planning MPO 2016 : 2017-2021

Huidige planning : 2017-2021

Behoeftestelling

Bij het ontwerp van de LC-fregatten van de 'De Zeven provinciën'-klasse is uitgegaan van een instandhoudingsprogramma dat ongeveer halverwege de levensduur wordt uitgevoerd. De behoefte betreft de instandhouding van de platforminstallaties en sensor-, wapen- en commandosystemen van de vier LC-fregatten, zodat deze tot het einde van hun levensduur operationeel relevant, effectief inzetbaar en onderhoudbaar blijven. Het programma zal worden uitgevoerd tijdens de reeds voorziene periodes van groot onderhoud.

Samenhang met het beleid

Dit project draagt bij aan de vergroting van het expeditionaire vermogen en van de inzetbaarheid van de krijgsmacht. In de maritieme context gaat het daarbij om de ondersteuning en beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en het opereren in en nabij maritieme knooppunten en transportroutes, alsmede in wateren nabij operatierreinen op het land. Het project past binnen het streven om de operationele inzetbaarheid van het CZSK te verbeteren en de effectiviteit van de hoofdwapensystemen te vergroten. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve (wapen)inzet, ontplooibaarheid en mobiliteit, hoogwaardige commandovoering en veiligheid en zelfbescherming.

Gerelateerde projecten

- Instandhouding Goalkeeper
- *Maritime Ballistic Missile Defence* (MBMD)
- NH90

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

In december 2016 zijn twee van de drie hoofdcontracten gesloten met Thales Nederland. In juli 2017 is het derde en laatste hoofdcontract gesloten met RH Marine en daarmee is dit project overgegaan naar de realisatiefase.

Relevante Kamerstukken

- Resterende hoofdcontract Instandhoudingsprogramma LC-Fregatten d.d. 29-05-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 200)
- Stand van zaken van de gecombineerde onderzoeks- en verwervingsvoorbereidingsfase van het project Instandhoudingsprogramma LC-Fregatten (BD-brief) d.d. 09-12-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 194)
- Verslag Algemeen Overleg Materieel Defensie d.d. 29-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 185)
- Voortgang van het project Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten d.d. 21-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr.174)
- Behoeftestelling Instandhoudingsprogramma LC-Fregatten (A-brief) d.d. 04-02-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 123)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763 nr. 1)
- Projectevaluatie LCF d.d. 22-05-2009 (Kamerstuk 25 800, nr. 23)
- Marinestudie 2005 d.d. 14-10-2005 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	25-100							
2017	100-250							
2018	178,9	44,2	38,9	26,9	14,4	14,3	15,4	2024

Projectnaam

Maritime Ballistic Missile Defence (MBMD)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2018-2021

Planning MPO 2016 : 2018-2021

Huidige planning : 2018-2021

Behoeftestelling

Met het project *Maritime Ballistic Missile Defence* (MBMD) worden de Luchtverdedigings- en Commandofregatten voorzien van een SMART-L radar met aanvullende sensorcapaciteit (*early warning* capaciteit) ten behoeve van de vroegtijdige waarneming van ballistische raketten. De mogelijkheden voor internationale samenwerking worden momenteel onderzocht. Denemarken, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben concrete belangstelling getoond voor samenwerking op het gebied van *Ballistic Missile Defence*. Nederland heeft LC-fregatten met de verbeterde SMART-L radar als *early warning* sensorplatforms aangeboden aan het *Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence* (ALTBMD) programma van de Navo. Laatstgenoemde programma is opgegaan in het *Ballistic Missile Defence* (BMD) programma van de Navo.

Samenhang met het beleid

Het onderzoek naar en de ontwikkeling van een maritieme BMD-capaciteit in aanvulling op de expeditionaire Patriot-capaciteit volgt uit de Marinestudie 2005. Dit project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming en hoogwaardige commandovoering. De verwerving van deze capaciteit is als intensivering opgenomen in de beleidsbrief 2011. Door de modificatie van de SMART-L radar levert Nederland een belangrijke bijdrage aan de Europese en bondgenootschappelijke raketverdediging. Deze modificatie sluit aan bij de prioriteiten van de Navo en bij het *Smart Defence* initiatief. In dit kader worden landen aangemoedigd zich toe te leggen op specifieke, hoogwaardige capaciteiten.

Gerelateerde projecten

- Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commando-fregatten (IP LC-fregatten)
- Vervanging *Medium Power Radars* in Wier en Nieuw Milligen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief over het project Vervanging *Medium Power Radar* van 29-10-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 139)
- Brief over de resultaten van de gecombineerde B/C/D-fase d.d. 16-05-2012 (Kamerstuk 27 830, nr. 100)
- Antwoorden op vragen over het project MBMD d.d. 25-10-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 94)
- Brief over het combineren van de B/C/D-fase van het project MBMD d.d. 07-10-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 93)
- Brief over de behoeftestelling van het project MBMD d.d. 26-09-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 91)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Marinestudie 2005 d.d. 14-10-2005 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	100-250						
2017	128,5	113,6	4,1	5,6	2,8	2,4	
2018	130,5	114,6	3,8	7,1	5,0		

Projectnaam

Midlife upgrade BV206D (MLU BV206D)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2009

Planning MPO 2016 : 2019

Huidige planning : 2019

Behoeftestelling

Het CZSK heeft behoefte aan *All Terrain Mobiliteit* voor het Korps Mariniers. Hiervoor beschikt het Korps over de BV206D en gepantserde rupsvoertuigen van het type Viking. De BV206D's zijn aan het einde van hun technische levensduur. Hierdoor zijn de voertuigen verminderd inzetbaar en vertonen zij operationele tekortkomingen. Om financiële redenen is besloten de BV206D's niet te vervangen, maar een aantal voertuigen levensduurverlengend onderhoud te geven en te moderniseren zodat zij operationeel inzetbaar blijven tot tenminste 2025.

Samenhang met het beleid

De beschikbaarheid van voldoende *All Terrain Mobiliteit* voor het Korps Mariniers is het uitgangspunt geweest bij het vaststellen van de voor het CZSK benodigde aantallen voertuigen in het project Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW). Om operationele en financiële redenen is voor een deel van de mariniers-eenheden voor commandovoering,

gevechtssteun en voorwaartse logistiek geen wielvoertuig als organiek voertuig opgenomen maar een gemodificeerde BV206D. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: ontplooibaarheid, mobiliteit en effectieve inzet.

Relatie met andere projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

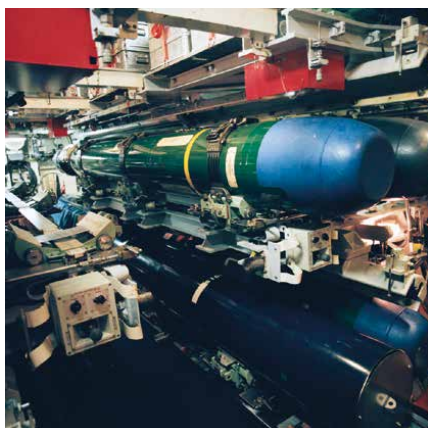
Relevante Kamerstukken

- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Antwoorden op Kamervragen over de behoeftestellingsfase van het project *Midlife upgrade BV206D* d.d. 20-08-2010 (Kamerstuk 27 830, nr. 81)
- A-brief *Midlife upgrade BV206D (MLU BV206)* d.d. 25-05-2010 (Kamerstuk 27 830, nr. 77)
- Beleidsbrief Wereldwijd Dienstbaar d.d. 18-09-2007 (Kamerstuk 31 243, nr. 1)
- Brief over de vervanging van *All Terrain Vehicles* van het Korps Mariniers (A-brief) d.d. 16-03-2005 (Kamerstuk 27 830, nr. 30)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	32,3	20,6	7,9	3,8			
2018	33,0	24,2	8,1	0,7			

Projectnaam

Verbetering MK48 torpedo

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2011-2016

Planning MPO 2016 : 2011-2023

Huidige planning : 2011-2023

Behoeftestelling

De Walrusklasse onderzeeboten beschikken over één wapensysteem: de torpedo. Sinds de bouw van de klasse wordt het type MK48, modificatiestandaard 4 (*mod 4*) gebruikt. Deze is van Amerikaanse makelij en in de jaren '70 van de vorige eeuw ontworpen voor inzet in diep water. De omstandigheden voor een succesvolle inzet van een torpedo zijn in ondiep water veel complexer dan de omstandigheden in diep water. De MK48 *mod 4* heeft beperkte mogelijkheden kleine doelen in ondiep water te bestrijden. De MK48 *mod 4* is in gebruik geweest bij de marine van Australië, Canada en de Verenigde Staten. Australië en de Verenigde Staten zijn reeds overgeschakeld op de *mod 7*, die beter geschikt is voor het gebruik in ondiep water. Reserveonderdelen worden niet meer geproduceerd en zijn nu al schaars. Hierdoor stijgen de exploitatiekosten de komende jaren sterk. Daarom dient de torpedo te worden verbeterd.

Samenhang met het beleid

Een van de hoofdlijnen van beleid is de vergroting van het expeditionaire vermogen en de inzetbaarheid van de krijgsmacht. In de maritieme context gaat het daarbij om de ondersteuning en beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en het opereren in en nabij maritieme knooppunten, transportroutes en in wateren nabij operatierreinen op het land. Nederlandse eenheden opereren derhalve in toenemende mate in kustwateren. Voor de verdediging op grotere afstand heeft de Nederlandse krijgsmacht na de afstoting van de Orion-patrouillevliegtuigen alleen nog onderzeeboten beschikbaar.

De boot beschikt over een scala aan sensoren. Het torpedowapensysteem kan zowel tegen oppervlakte-eenheden als tegen onderzeeboten worden ingezet. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve (wapen)inzet, veiligheid en zelfbescherming.

Gerelateerde projecten

- Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief over de aanvulling op de behoeftestelling verbetering van de MK48 *Heavy Weight* torpedo d.d. 30-01-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 145)
- Jaarverslag ministerie van Defensie d.d. 18-05-2011 (Kamerstuk 32 710 X, nr. 1)
- Behoeftestelling (A-brief) Modificatie MK48 torpedo d.d. 17-09-2009 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 6)
- Marinestudie 2005 d.d. 14-10-2005 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	150,4	63,4	24,1	34,0	18,6	10,4	
2018	151,9	63,2	16,0	16,3	18,9	19,2	18,3

Projectnaam

Midlife upgrade Landing Craft Utility (MLU LCU)

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2017-2018

Planning MPO 2016 : 2015-2022

Huidige planning : 2015-2022

Behoeftestelling

Het project betreft de aanpassing en verbetering van de huidige vijf *Landing Craft Utility* (LCU's) van Defensie. Hoewel de vervanging van de vijf vaartuigen de voorkeur had, bleek dit financieel niet haalbaar. Daarom is gekozen voor een midlife upgrade. Het CZSK gebruikt landingsvaartuigen van het type *Landing Craft Utility* (LCU) en *Landing Craft Vehicle and Personnel* (LCVP). Hiermee worden marinierseenheden en hun materieel van de amfibische schepen (*Landing Platform Dock*, LPD) naar het strand verplaatst. De LCU verplaatst vooral groot en zwaar materieel, zoals rups- en wielvoertuigen, en logistieke voorraden. De LCVP verplaatst vooral personeel en een enkel licht voertuig. Door het aanpassen van de huidige LCU kan deze capaciteit voortaan ook over grotere afstand en als ondersteuningsvaartuig worden ingezet.

Samenhang met het beleid

Veranderingen in de internationale veiligheidssituatie hebben geleid tot meer aandacht voor maritieme en amfibische operaties in kustwateren. Afhankelijk van de uit te voeren opdracht kan een maritieme expeditionaire taakgroep worden samengesteld uit vloot- en marinierseenheden. Om marinierseenheden vanaf een taakgroep in te zetten op het land zijn landingsvaartuigen nodig. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: tijdige beschikbaarheid, ontplooibaarheid, mobiliteit, effectieve inzet en adequate logistieke ondersteuning.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De planning voor uitvoering van dit project is bijgesteld omdat studies in de onderzoeksfase langer hebben geduurd. Naar verwachting is de verwervingsvoorbereidingsfase van dit project begin 2018 gereed.

Relevante Kamerstukken

- Brief over de behoeftestelling van het project *Midlife Upgrade Landing Craft Utility* (A-brief) d.d. 01-07-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 132)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Projectnaam

Vervanging MK46 *Lightweight Torpedo*

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2026

Planning MPO 2016 : 2026

Huidige planning : 2026

Behoeftestelling

Het enige wapen van fregatten en NH-90 maritieme gevechtshelikopters tegen onderzeeboten is de *Lightweight Torpedo* (LWT). Het wapen kan offensief worden gebruikt, maar vormt ook de kern van de zelfverdediging van fregatten tegen onderzeeboten. De LWT die Nederland gebruikt, is de MK46 torpedo. Dit wapen is 43 jaar oud en operationeel verouderd. Bovendien staat de onderhoudbaarheid onder druk. Reservedelen worden niet meer geproduceerd en defecte onderdelen worden momenteel vervangen door tweedehands onderdelen van uitgefaseerde Amerikaanse torpedo's. Bovendien zal na 2018 de beschikbaarheid hiervan in toenemende mate onzeker worden, omdat de MK46 torpedo dan vanuit de VS niet langer logistiek wordt ondersteund. Teneinde de inzetbaarheid van CZSK te kunnen blijven garanderen, dienen fregatten en de NH-90's te beschikken over een effectieve LWT in voldoende aantallen.

Samenhang met het beleid

Deze behoefte is in samenhang beschouwd met de gehele behoefte aan munitie van de krijgsmacht. Hierbij wordt munitie gelijkmatig aangevuld tot de minimale voorraad die nodig is voor de Nederlandse inzetambitie. Deze behoefte betreft de aankoop van ten minste 106 *lightweight* torpedo's, zodat Nederland de komende jaren in staat is aan internationale afspraken te voldoen. In de toekomst zal dit aantal worden aangevuld tot het aantal dat nodig is voor de volledige inzetambitie, zoals genormeerd in het Beleidskader Inzetvoorraden (BK1) Munitie.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Brief over de behoeftestelling 'Vervanging MK46 *Lightweight Torpedo*' (A-brief) d.d. 22-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 176)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
2017	100-250	A					
2018	100-250	A					

Projectnaam

Vervanging onderzeebootcapaciteit

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2027-2030

Planning MPO 2016 : 2027-2030

Huidige planning : 2027-2030

Behoeftestelling

Vanaf midden volgend decennium bereiken de Nederlandse onderzeeboten het einde van hun levensduur. Een verdere levensduurverlenging zou complex zijn en gepaard gaan met hoge kosten en technische risico's. Defensie richt zich daarom op de vervanging van de huidige onderzeeboten door een nieuwe, moderne en toekomstbestendige capaciteit. Om over effectieve capaciteit in het onderwaterdomein te kunnen blijven beschikken, zijn nu voorbereidingen aan de orde die een vervangingsbesluit over een aantal jaren mogelijk moeten maken in het licht van de dan geldende budgettaire mogelijkheden. Daarbij is dan ook een analyse van de (toekomstige) veiligheidssituatie van belang. Met het oog op de later te nemen besluiten zal Defensie op basis van de behoeftestellingsbrief van 17 juni 2016 de vervangingsmogelijkheden nauwgezet in kaart gaan brengen. De A-brief markeert de overgang naar de onderzoeksfase (de B-fase van het DMP) waarin wordt nagegaan hoe aan de functionele behoefte kan worden voldaan. Dit is de eerste stap in het Defensie Materieel Proces dat Defensie hanteert om materieelinvesteringen te structureren en de Tweede Kamer daarover op gezette tijden te informeren. Defensie hecht veel waarde aan een zorgvuldige voorbereiding van besluitvorming over de vervanging van deze

complexe capaciteit. Het belang van dit project wordt mede onderstreept door het besluit van de Tweede Kamer de vervanging aan te merken als 'groot project'.

Samenhang met het beleid

In september 2013 verscheen de nota *In het Belang van Nederland* met de hoofdlijnen van het defensiebeleid van het kabinet. De nota weerspiegelt de volatiele, snel veranderende veiligheidsomgeving zoals onder meer beschreven in de Internationale Veiligheidsstrategie (IVS), eveneens uit 2013, en in de beleidsbrief Internationale Veiligheid *Turbulente tijden in een instabiele omgeving* uit 2014. Veel elementen hieruit keren ook terug in de *EU Global Strategy on foreign and security policy* die in de zomer van 2016 openbaar is gemaakt. Het kabinet concludeerde dat de krijgsmacht breed inzetbaar moet blijven om de drie hoofdtaken te kunnen vervullen. Dit zijn achtereenvolgens de bescherming van het eigen en bondgenootschappelijke grondgebied, met inbegrip van het Koninkrijk in het Caribisch gebied, de bevordering van de internationale rechtsorde en stabiliteit en de ondersteuning van civiele autoriteiten.

De verwevenheid tussen de interne en externe veiligheid, en daarmee van de verwevenheid van de hoofdtaken, neemt toe. Een veelzijdig inzetbare krijgsmacht is essentieel met het oog op de Nederlandse veiligheidsbelangen. Het kan daarbij gaan om de inzet in Navo, EU en VN-verband of in een *coalition of the willing*. De druk op Europese landen, waaronder Nederland, om schaarse, hoogwaardige wapensystemen en enablers beschikbaar te hebben en te leveren, is hoog. Omdat de beschikbaarheid van die systemen begrensd is, is internationale samenwerking noodzakelijk. Ook de nota *In het Belang van Nederland* maakt daarvan gewag. Van bondgenoten wordt verwacht dat zij voldoende investeren in de capaciteiten van de krijgsmacht.

Voorbeelden hiervan zijn de vervanging van Chinook-helikopters en operationele voertuigen, maar ook de onderzeebootcapaciteit.

Relatie met andere projecten

- Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Met de behandeling van de A-brief in het Algemeen Overleg op 4 juli 2017 is formeel de onderzoeksfase (B-fase) aangevangen. In het afgelopen jaar is meer inzicht verkregen in de mogelijkheden tot internationale samenwerking met de genoemde landen in de A-brief. Tevens is begonnen met een eerste marktconsultatie bij erkende onderzeebootwerven in Europa. De reactie van deze werven wordt in de tweede helft van 2017 verwacht.

Relevante Kamerstukken

- Lijst met vragen en antwoorden over de A-brief Vervanging onderzeebootcapaciteit d.d. 28-06-2017 (Kamerstuk 34 225, nr. 17)
- Brief over lijnen van ontwikkeling in het meerjarig perspectief voor een duurzaam gereede en snel inzetbare krijgsmacht, 'Houvast in een onzekere wereld' d.d. 14-02-2017 (Kamerstuk 33 763, nr. 126)
- Brief over de behoeftestelling Vervanging Onderzeecapaciteit (A-brief) d.d. 17-06-2016 (Kamerstuk 34 225, nr.13)
- Brief over de 'Samenstelling klankbordgroep vervanging onderzeeboten' d.d. 31-03-2016 (Kamerstuk 34 225, nr. 10)
- Brief over de 'Instelling klankbordgroep vervanging onderzeeboten' d.d. 17-03-2016 (Kamerstuk 34 225, nr. 3)
- Brief van de VCD met het 'Voorstel tot aanwijzing van het project vervanging Nederlandse onderzeeboten tot een groot project, in de zin van de Regeling Grote Projecten' d.d. 09-12-2015 (Kamerstuk 34 225, nr. 2)
- Brief over de 'Visie op de toekomst van de onderzeedienst' d.d. 09-06-2015 (Kamerstuk 34 225, nr. 1)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kreditecrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
2017	>2500	A	B				
2018	>2500	A	B				

Projecten

Landstrijdkrachten

Projectnaam

Army Ground Based Air Defence System (AGBADS)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2005**Planning MPO 2016** : 2017**Huidige planning** : 2019**Behoeftestelling**

Dit project betreft de invoering van bevelvoering- en communicatievoorzieningen alsmede lanceersystemen voor de luchtverdediging voor middellange en korte afstand (SHORAD en STINGER) voor het CLAS. Hiermee wordt een gecontroleerde en gecoördineerde inzet van de verschillende grondgebonden luchtverdedigingssystemen mogelijk.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om te kunnen optreden op alle geweldsniveaus er wordt invulling gegeven aan de voorgenomen modernisering van de grondgebonden luchtverdediging. Voorts past het binnen het streven om te kunnen optreden in netwerken (*Network Enabled Capabilities*) en de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten. Dit project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve (wapen)inzet en hoogwaardige commandovoering.

Gerelateerde projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Dit langlopende project bestaat uit verschillende onderdelen die allemaal zijn uitgevoerd met uitzondering van de finale invulling van de draadloze verbinding. Deze is binnen de kaders van het huidige project niet realiseerbaar. Daarom wordt onderzocht welke dataradio en aanpassingen in de software nodig en realiseerbaar zijn. De afgelopen periode heeft ook de Duits-Nederlandse samenwerking op gebied van luchtverdediging (APOLLO) zich verder ontwikkeld. Bij de keuze voor de dataradio en software zal rekening worden gehouden met een verdere integratie met Duitsland en zal zo nodig een nieuw project worden gestart.

Relevante Kamerstukken

- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Brief over de resultaten van de verweringsvoorbereidingsfase van deel 1 fase 2, BMC4I FOC en deel 2, SSC (D-brief) d.d. 05-10-2006 (Kamerstuk 29 221, nr. 5)
- Brief over het project FGBADS (B/C-brief) d.d. 19-09-2003 (Kamerstuk 29 221, nr. 1)
- Brief inzake de resultaten van de voor-studiefase van het project TICCS (B-brief) d.d. 27-02-1998 (Kamerstuk 25 917, nr. 1)
- Brief over de behoefte aan een *Command & Control* systeem voor de luchtverdediging bij de Koninklijke Landmacht (A-brief) d.d. 13-06-1995 (Kamerstuk 23 900 X, nr. 82)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	25-100							
2017	133,3	132,2						2023
2018	133,4	129,5	3,4				0,4	2022

Projectnaam

Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015

Planning MPO 2016 : 2019

Huidige planning : 2019

Behoeftestelling

Dit project betreft de internationale ontwikkeling van een nieuw pantserwielvoertuig, de Boxer. De ontwikkeling van de Boxer is vanaf 1999 als binationaal project door Duitsland en het Verenigd Koninkrijk opgezet. Begin 2001 is Nederland tot deze samenwerking toegetreden, waarna het Verenigd Koninkrijk zich in 2004 uit het project heeft teruggetrokken. Vanaf dat moment is het project als een binationaal project door Duitsland en Nederland voortgezet. Het betreft de ontwikkeling van een gemeenschappelijk basisvoertuig en specifieke landgebonden missiemodulen. Voor Nederland worden momenteel voor operationeel gebruik vier versies voorzien: commandopost, ambulance, vracht, en genie. In december 2006 is voor de serieproductie een contract getekend, dat de levering omvat van 200 voertuigen voor Nederland en 272 voertuigen voor Duitsland. De rijlesvoertuigen zijn in 2013 geleverd. De levering van voertuigen voor operationeel gebruik is in 2014 begonnen met de ambulance-uitvoering en loopt tot 2018.

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	250-1000						
2017	Productie: 805,9	787,8	10,4	7,7			
2018	Productie: 805,7	786,7	8,8	10,2			

Het Nederlandse leverschema loopt deels parallel met het ontwikkeltraject van de diverse versies. Duitsland loopt in het programma voor op Nederland want de serieproductie is eind 2008 begonnen en de eerste voertuigen zijn vanaf midden 2011 ingezet in Afghanistan.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren met kwalitatief hoogwaardig materieel. Het past binnen het streven om de effectiviteit van hoofdwapensystemen verder te vergroten en op te kunnen treden op alle geweldsniveaus. Voorts past het in het streven om de inter-operabiliteit in nationaal en internationaal verband te kunnen verbeteren. Verder worden met dit project bijdragen geleverd aan de ontwikkeling van nieuw beleid op het gebied van onderhoud. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: ontplooibaarheid en mobiliteit, veiligheid en zelfbescherming en effectieve (wapen)inzet.

Gerelateerde projecten

- Defensiebrede vervanging van ondersteunende Klein Kaliber Wapens
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden gerapporteerd in de jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen.

Relevante Kamerstukken

- Achttiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 05-04-2017 (Kamerstuk 26 396, nr. 109)
- Accountantsrapport bij de achttiende jaarrapportage van het project Vervanging Pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 05-04-2017 (Kamerstuk blg-804325)
- Lijst van vragen en antwoorden zeventiende jaarrapportage vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 15-06-2016 (Kamerstuk 26 396, nr. 108)
- Brief wisseling rol Boxer en Bushmaster d.d. 28-10-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 162)
- Lijst van vragen en antwoorden over het erratum inzake het accountantsrapport d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 104)
- Lijst van vragen en antwoorden over de zestiende jaarrapportage d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 103)
- Brief aanbieding van een erratum inzake het accountantsrapport bij de zestiende jaarrapportage inzake het project Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 10-04-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 101)
- Lijst van vragen en antwoorden over de vijftiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 06-06-2014 (Kamerstuk 26 396, nr. 99)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 02-10-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Lijst van vragen en antwoorden over veertiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 10-06-2013 (Kamerstuk 26 396, nr. 97)
- Lijst van vragen en antwoorden over de dertiende jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 30-05-2012 (Kamerstuk 26 396, nr. 93)
- Lijst van vragen en antwoorden over de twaalfde jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 07-06-2011 (Kamerstuk 26 396, nr. 87)
- Lijst van vragen en antwoorden over de elfde jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 13-08-2010 (Kamerstuk 26 396, nr. 81)
- Antwoord op Kamervragen over kosten en werkverdeling bij de ontwikkeling en productie van de Boxer d.d. 18-03-2010 (Kamerstuk aanhangsel nr. 1958)
- Lijst van vragen en antwoorden over de tiende jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 09-06-2009 (Kamerstuk 26 396, nr. 74)
- Lijst van vragen en antwoorden over de negende jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 20-06-2008 (Kamerstuk 26 396, nr. 71)
- Lijst van vragen en antwoorden over de overname van Stork PWV door Rheinmetall Landsysteme d.d. 09-05-2008 (Kamerstuk 26 396, nr. 70)
- Brief over de voorgenomen overname van Stork Pantserwielvoertuig BV (SPWV) door de Duitse firma Rheinmetall Landsysteme GmbH (RLS) d.d. 14-03-2008 (Kamerstuk 26 396, nr. 68)
- Brief over de resultaten van de verwervingsvoorbereiding van het project Groot Pantserwielvoertuig (D-brief) d.d. 18-10-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 63)
- Brief over voortgang project Groot Pantserwielvoertuig en over de voortzetting van de verwervingsvoorbereiding d.d. 23-06-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 57)
- Brief over de onderhandelingen m.b.t. aanschaf Boxer d.d. 19-06-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 56)
- Brief over prijsonderhandelingen Groot Pantserwielvoertuig d.d. 28-02-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 53)
- Brief over het deelproject ontwikkeling van een groot gepantserd wielvoertuig voor gevechtsondersteunende taken d.d. 16-12-2005 (Kamerstuk 26 396, nr. 51)
- Brief inzake toelichting op programma van eisen en vergelijking GTK-project met ongevraagd alternatief RDM (Piranha) (B/C-brief) d.d. 24-01-2001 (Kamerstuk 26 396, nr. 6)
- Brief over vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR (basisbeschrijving groot project) d.d. 05-02-1999 (Kamerstuk 26 396, nr. 1)
- Brief inzake de noodzaak tot vervanging van de pantserrups commandovoertuigen type M-577 en pantservoertuigen YPR (A-brief) d.d. 18-04-1997 (Kamerstuk 25 000 X, nr. 74)

Projectnaam

Patriot vervanging Compatriot

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2010**Planning MPO 2016** : 2018**Huidige planning** : 2018**Behoeftestelling**

De krijgsmacht beschikt voor de grondgebonden luchtverdediging onder meer over het Patriot grond-lucht geleide wapensysteem. Het verbindingssysteem Compatriot ondersteunt de commandovoering en vuurleiding van het Patriot-systeem. De effectiviteit van het Patriot-systeem is voor een belangrijk deel afhankelijk van dit verbindingssysteem. Het huidige Compatriot-systeem is technisch en economisch verouderd en moet worden vervangen.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht te versterken. Het project vergroot het vermogen om op te treden te treden in netwerken (*Network Enabled Capabilities*) en voorziet in een bijdrage aan de verdediging tegen ballistische raketten. Het project versterkt twee operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet en hoogwaardige commandovoering.

Gerelateerde projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)
- Verlenging levensduur Patriot
- Vernieuwing TITAAN

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De integratie van de nieuwe communicatiemiddelen in het PATRIOT-wapensysteem is aangevangen in 2017. De integratiewerkzaamheden en testen vinden plaats tot en met het tweede kwartaal 2018. Na ontwikkeling en testen van een prototype van de antennemast worden vanaf begin 2018 de bestaande masten gefaseerd vervangen. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Behoeftte vervanging Compatriot verbindingssysteem (A-brief) d.d. 08-06-2006 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 112)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	38,9	34,7	4,1				
2018	39,2	29,5	8,9	0,7			

Projectnaam

Precision Guided Munition (PGM)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2010-2013

Planning MPO 2016 : 2015-2018

Huidige planning : 2015-2020

Behoeftestelling

De pantserhouwtser PzH-2000 kan in hoog tempo en nauwkeurig 155 mm granaten verschieten over een afstand tot 40 kilometer. De effectiviteit en doelmatigheid van de PzH-2000 worden verder verbeterd door het gebruik van precisie-munitie.

Hierdoor is minder munitie nodig om een doel uit te schakelen. Daarnaast neemt door het gebruik van precisie-munitie het risico van ongewenste nevenschade (*collateral damage*) af. Precisie-munitie bestaat uit twee munitiesoorten: *Course Correcting Fuses* (CCF's) en *Precision Guided Munition* (PGM). Laser geleide projectielen (behorende tot de PGM) die voldoen aan de projecteisen zijn en komen voorlopig ook niet op de markt.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten en op te kunnen treden op alle geweldsniveaus. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet.

Gerelateerde projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie. De invoering van de Excaliber granaten is vertraagd omdat er mogelijk scheuren in de springstof aanwezig zijn. Dit wordt momenteel onderzocht. Daarnaast is ook de invoering van de CCF's vertraagd ten gevolge van een gebrek aan productiecapaciteit. De benodigde Letter of Offer and Acceptance (LOA) wordt naar verwachting eind 2017 ondertekend. De invoering van de CCF's zal naar verwachting in 2020 worden voltooid, nadat de type classificering van deze munitie is uitgevoerd.

Relevante Kamerstukken

- Mededeling inzake een vertrouwelijke brief over financiële informatie behoeftestelling project PGM d.d. 17-03-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 148)
- Brief Verwerving *Precision Guided Munition* voor Pantserhouwtser d.d. 20-02-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 146)
- Brief Verwerving *Precision Guided Munition* voor de PzH-2000 d.d. 27-01-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 144)
- Voortgang van het project Verwerving *Precision Guided Munition* d.d. 09-07-2010 (Kamerstuk 32 123X, nr. 136)
- Lijst van vragen en antwoorden betreffende het project *Precision Guided Munition* d.d. 10-06-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 123)
- Behoeftestelling *Precision Guided Munition* voor de PzH-2000 (A-brief) d.d. 07-04-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 104)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	56,6	35,6	21,0				
2018	57,4	29,2	10,4	17,9			

Projectnaam

Verlenging levensduur Patriot

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2017-2021**Planning MPO 2016** : 2017-2022**Huidige planning** : 2017-2023**Behoeftestelling**

Defensie gebruikt het Patriot-systeem sinds 1987. Het project betreft de vernieuwing en instandhouding van componenten van de Patriot en de aan het wapen verbonden apparatuur. Hierdoor zal het Patriot-systeem tenminste tot 2040 operationeel kunnen worden ingezet voor lucht- en raketverdediging.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid en slagkracht van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om te voorzien in betere bescherming van het Navo-grondgebied en van ingezette eenheden. Ook past het binnen het streven op te kunnen treden op alle geweldsniveaus, door middel van expeditionaire of territoriale lucht- en raketverdediging. Dit project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming en hoogwaardige commandovoering.

Gerelateerde projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)
- Patriot vervanging COMPATRIOT

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De contracten voor de Modern Man Station modificatie, de *Peripheral Electronics Assembly* (PEA) Box modificatie en het levensduur verlengend onderhoud aan het PATRIOT-wapensysteem zijn afgesloten. Het onderhoud aan het eerste wapensysteem vangt begin 2018 aan. De overige aspecten van het project, zoals de energievoorziening, worden vanaf 2022 gerealiseerd.

Relevante Kamerstukken

- Brief over recente ontwikkelingen in project Verlenging levensduur Patriot d.d. 06-07-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 178)
- Brief over vragen en antwoorden aanschaf Modern Man Stations d.d. 03-03-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 168)
- Brief over aanschaf van Modern Man Stations d.d. 29-01-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 167)
- Lijst van vragen en antwoorden inzake de A-brief over verlenging levensduur Patriot d.d. 29-10-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 164)
- Brief over behoeftestelling verlenging levensduur Patriot (A-brief) d.d. 05-10-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 159)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	25-100							
2017	100-250	B/D						
2018	103,2	4,2	10,1	12,5	17,8	17,7	29,4	2025

Projectnaam

Vervanging brugleggende tank

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Leguaan: gemandateerd
Leguaanbrug op Leopard 2A4: gemandateerd

Invoering van-tot

Leguaan op wielonderstel:

Oorspronkelijke planning : 2009

Planning MPO 2016 : 2011

Huidige planning : 2011

Leguaan op Leopard 2A4 onderstel:

Oorspronkelijke planning : 2004

Planning MPO 2016 : 2017-2019

Huidige planning : 2017-2020

Behoeftestelling

Brugleggers worden ingezet om tijdens operationeel optreden met zowel een hoge als lage geweldsintensiteit de mobiliteit voor de eigen eenheden te kunnen garanderen. Tijdens crisisbeheersingsoperaties treden Nederlandse eenheden op in gebieden waar overgangen moeten worden gecreëerd. Dit dient snel en met bescherming van eigen personeel te gebeuren. De Leguaanbrug op een Leopard kan ook voor nationale taken bij calamiteiten en rampen worden ingezet. De kwantitatieve en kwalitatieve behoefte van het project is herijkt als gevolg van een vermindering van het budget.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven te kunnen optreden in

op alle geweldsniveaus. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: ontplooibaarheid en mobiliteit.

Gerelateerde projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het project wordt gezamenlijk met Duitsland uitgevoerd. Op 21 december 2016 is in Koblenz het *Memorandum of Understanding* ondertekend met Duitsland voor de levering van vijf Leguaan op Leopard 2A4 met een optie voor drie. Gelijktijdig is door Duitsland het contract ondertekend met de leverancier KMW München. Contractueel is vastgelegd dat de eerste voertuigen in 2020 worden geleverd.

Relevante Kamerstukken

- Brief Voortgang project Vervanging brugleggende tank d.d. 23-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 175)
- Brief met toelichting op de vraag betreffende de verkoop van defensiematerieel naast CV-90 aan Estland d.d. 14-01-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 142)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Brief over de voortgang project Vervanging brugleggende tank d.d. 20-05-2010 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 127)
- Brief over voorstudie/studie (B/C-brief) d.d. 25-06-1999 (Kamerstuk 26 645, nr. 1)
- Brief over de behoeftestelling (A-brief) d.d. 05-02-1997 (Kamerstuk 25 000 X, nr. 52)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	100-250						
2017	25-100						
2018	62,4	8,7	3,4	29,9	20,4		

Projectnaam

C-RAM en Class 1-UAV detectiecapaciteit

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2011-2014

Planning MPO 2016 : 2020-2023

Huidige planning : 2020-2023

Behoeftestelling

Nederland streeft naar een kwalitatief hoogwaardige en volledig inzetbare krijgsmacht die expeditionair en wereldwijd kan opereren. Om effectief te kunnen optreden is een sterke inlichtingenpositie een eerste vereiste. Ervaringen uit recente militaire operaties ondersteunen dat. Inlichtingen zijn essentieel voor een goede *situational awareness* en meer in het bijzonder ook voor de bestrijding van vijandelijke grondwapens. Tot op heden kan de wapenlocatieradar (WLR) voor een deel in deze behoefte voorzien. Met het einde van de levensduur van de WLR in zijn huidige vorm ontstaat behoefte aan vervangende capaciteit. Daarnaast worden Nederlandse militaire eenheden steeds vaker geconfronteerd met aanvallen met *Rockets, Artillery and Mortars* (RAM). Vooral de geïmproviseerde varianten van deze wapens zijn eenvoudig te verkrijgen, gemakkelijk te bedienen en vormen een significante bedreiging voor Nederlandse eenheden. Ook is er een toenemende dreiging van kleine onbemande vliegtuigen (*Class 1-Unmanned Aerial Vehicles UAV of drones*), die kunnen worden voorzien van optische middelen of een offensieve lading. Door

deze veranderende dreiging is de behoefte herijkt en is de projectnaam overeenkomstig aangepast. Gestreefd wordt naar de introductie van multi-missie-sensoren die naast de dreigingen van RAM en Class 1-UAV ook de dreiging van *Air Breathing Threats* (vliegtuigen en helikopters) en Cruise Missies aankunnen. De diversiteit aan sensorsystemen binnen het Defensie Grondgebonden Luchtverdedigingscommando (DGLC) kan hierdoor op termijn worden verminderd.

Samenhang met het beleid

Het project is onderdeel van het beleid om de inlichtingenketen te versterken. Het past binnen het streven om de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten. Tevens past dit project binnen het streven van betere bescherming van ingezette eenheden. Het project versterkt drie operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming, en gevalideerde inlichtingen.

Gerelateerde projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Behoeftestelling C-RAM en Class 1-UAV-detectiecapaciteit (A-brief) d.d. 21-10-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 161)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	100-250						
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Projectnaam

Levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2014-2023

Planning MPO 2016 : fase 1: 2017-2018
fase 2: 2022-2023

Huidige planning : fase 1: 2017-2018
fase 2: 2023-2024

Behoeftestelling

De voertuigen van Defensie die tijdens een operatie niet meer kunnen rijden, moeten worden geborgen. De verwerving van een bergingsvoertuig voor de onlangs bij Defensie ingevoerde CV-90 was voorzien vanaf 2014. Na de opheffing van de tankbataljons zijn voldoende Leopard-II bergingstanks beschikbaar om te worden gebruikt als bergingsvoertuig voor al het zware materieel zoals de CV-90, Bushmaster, Boxer, Pantserhouwitser, genie- en doorbraaktank en brugleggende tank. Na de uitvoering van het levensduurverlengende onderhoud met een operationele en technische *upgrade* kan de Leopard-II-tank tot aan het einde van de levensduur van het bovengenoemde zware materieel de bergingstaak vervullen. Het project wordt in twee fasen uitgevoerd: in de eerste fase worden vier Leopard-II bergingstanks gemodificeerd. In de tweede fase volgen de overige voertuigen.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht te verbeteren. Daarnaast draagt deze behoefte bij aan de operationele capaciteiten van het militair vermogen: tijdige beschikbaarheid, ontplooibaarheid, mobiliteit, effectieve inzet en een adequate logistieke ondersteuning.

Gerelateerde projecten

- Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie
- Vervanging brugleggende tank

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het contract voor fase 1 wordt naar verwachting eind 2017 gesloten. Als gevolg van financiële herschikking is de planning van de invoering voor fase 2 aangepast.

Relevante Kamerstukken

- Brief met toelichting op de vraag betreffende de verkoop van defensie materieel naast CV-90's aan Estland d.d. 14-01-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 142)
- Antwoorden op vragen levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuigen d.d. 06-05-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 127)
- A-brief levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig d.d. 11-03-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 125)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Projectnaam

Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVSysteem

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2019-2024

Huidige planning : 2019-2024

Behoeftestelling

Electronic Support Measures (ESM-) capaciteiten worden gebruikt voor het opsporen, lokaliseren en identificeren van zendapparatuur en signalen in het elektromagnetische spectrum. Dit project beoogt de communicatie EOVSysteem capaciteiten meer onderlinge samenhang te geven, meer interoperabel te maken met systemen in het inlichtingennetwerk en geschikt te maken voor inzet in een joint omgeving.

Samenhang met het beleid

Het project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past in het streven om de inlichtingenketen te versterken. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: gevalideerde inlichtingen, effectieve (wapen)inzet, veiligheid en zelfbescherming.

Gerelateerde projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Brief over behoeftestelling Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVSysteem (A-brief) d.d. 13-06-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 202)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
2018	25-100	A					

Projectnaam

Verwerving CE-pakketten IGV

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning:** 2011-2014**Planning MPO 2016:** 2022-2025**Huidige planning:** 2018-2022**Behoeftestelling**

De behoefte omvat de bescherming van het Infanterie Gevechtsvoertuig (IGV) van de pantserinfanterie binnen de gemechaniseerde brigade. Dit voertuig is vanaf begin 2009 bij de gemechaniseerde eenheden ingestroomd. Het voertuig moet extra kunnen worden beschermd met beschermingspakketten tegen huidige en toekomstige dreigingen. Deze dreigingen variëren van *Explosively Formed Projectiles* (EFP) tot diverse types *Rocket Propelled Grenades* (RPG) inclusief *tandem heat* projectielen. Om een voertuig daar tegen te beschermen zijn nu al verschillende systemen op de markt. Ontwikkelingen gaan echter snel. Dit project voorziet in een combinatie van passief en/of reactief pantser en actieve beveiligingsmaatregelen. De behoefte gaat uit van 45 pakketten waarmee een compleet pantserinfanteriebataljon kan worden uitgerust. De ontwikkelingen op de markt worden tijdens de looptijd van het project nauwlettend gevolgd. Om een goed beeld te krijgen van de beschikbare systemen en hun prestaties is gedurende het jaar 2009 een haalbaarheidsstudie uitgevoerd. Uit deze studie is gebleken dat de behoefte realiseerbaar is.

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven te voorzien in betere bescherming van ingezette eenheden en tevens de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet en veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Vanwege een urgente operationele behoefte wordt de verwerving eerder uitgevoerd.

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op vragen over het project Verwerving CE-pakketten IGV d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 27 830, nr. 107)
- A-brief project 'Verwerving CE-pakketten IGV' d.d. 11-11-2012 (Kamerstuk 27 830, nr. 104)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Brief over de resultaten van de gecombineerde studie- en verwervingsvoorbereidingsfase (C/D-fase) van het project Infanterie Gevechtsvoertuig (IGV) (C/D-brief) d.d. 09-11-2004 (Kamerstuk 26 396, nr. 40)

Projecten

Luchtstrijdkrachten

Projectnaam

AH-64D block II upgrade

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2010-2013

Planning MPO 2016 : 2013-2019

Huidige planning : 2013-2021

Behoeftestelling

Defensie levert een kwalitatief en technologisch hoogwaardige bijdrage aan internationale operaties in alle delen op alle geweldsniveaus. De Nederlandse Apache-helikopters vormen daarvan een belangrijke component. De huidige versie van de Nederlandse Apache, de *block I*-versie, heeft de grenzen van haar operationele capaciteiten bereikt. De enige andere gebruiker van deze versie van de Apache, de Amerikaanse landmacht, is in hoog tempo zijn toestellen aan het moderniseren. Door de *block II upgrade* houdt Nederland operationele en logistieke aansluiting met de Verenigde Staten. De *block II upgrade* leidt tot een verbetering van de *situational awareness* van de Apache-bemanning, waardoor snel een beeld van de tactische situatie kan worden verkregen. Daarnaast kan de bemanning door de *block II upgrade* opereren in een *Network Enabled Capabilities* (NEC) omgeving.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om het vermogen om op

te treden in netwerken (NEC) verder te vergroten, te voorzien in betere bescherming van ingezette eenheden, de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten, de interoperabiliteit in nationaal en internationaal verband te kunnen verbeteren en te kunnen optreden op alle geweldsniveaus. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: ontplooibaarheid en mobiliteit en effectieve inzet.

Gerelateerde projecten

- AH-64D zelfbescherming (ASE)
- *Joint Fires*
- Nieuwe generatie identificatiesystemen (IFF mode 5/mode S)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Onderdeel van deze upgrade is de verbetering van de sensoren. De budgetreeks is aangepast om deze upgrade te kunnen accommoderen. Daarnaast loopt de planning langer door als gevolg van een latere implementatie van het videodownload/uplink deel van het project.

Relevante Kamerstukken

- Brief project Apache block II upgrade; gecombineerde (voor)studie- en verwervingsvoorbereidingsfase (B/C/D-brief) d.d. 28-10-2009 (Kamerstuk 27 830, nr. 67)
- Brief beantwoording Kamervragen d.d. 01-12-2008 (Kamerstuk 27 830, nr. 58)
- Brief DMP A-fase (A-brief) d.d. 30-10-2008 (Kamerstuk 27 830, nr. 56)
- Brief modificeren vijf reservetoestellen d.d. 29-05-2008 (Kamerstuk 27 830 X, nr. 54)
- Hoofdlijnennotitie d.d. 02-07-2007 (Kamerstuk 30 800 X, nr. 109)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	100-250							
2017	120,7	69,6	29,5	11,5				2023
2018	120,7	69,6	15,8	11,6	12,1	1,9		2023

Projectnaam

AH-64D verbetering bewapening

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2012-2014**Planning MPO 2016** : 2012-2019**Huidige planning** : 2012-2021**Behoeftestelling**

Bij de invoering van de Apache in 1996 is een munitiepakket verworven waarbij als uitgangspunt het optreden in reguliere conflicten is gehanteerd. Tijdens recente operaties is gebleken dat dit munitiepakket niet optimaal aansluit bij asymmetrische operaties, zoals deze in Irak en Afghanistan zijn uitgevoerd. Het pakket voldoet niet aan de eisen die tegenwoordig worden gesteld aan precisie en proportionaliteit. Een deel van het munitiepakket heeft in 2012 het einde van de technische levensduur bereikt. Ten slotte hebben diverse technologische ontwikkelingen geleid tot nieuwe munitie-typen die beter geschikt zijn voor het huidige militaire optreden. Deze combinatie van factoren maakt een herziening van het munitiepakket noodzakelijk. De behoeftestelling bestaat uit aanschaf van Hellfire-raketten en lasergeleide 70 mm raketten (inclusief oefenmunitie).

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om zo effectief en doelmatig mogelijk te kunnen optreden, met een zo gering mogelijke kans op nevenschade. Het project versterkt drie operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming.

Relatie met andere projecten

- *Joint Fires*

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast om aanvullende bestellingen te kunnen plaatsen. Dit heeft een verschuiving van de einddatum tot gevolg. De meeste recente bestelling is eind 2016 gedaan. Door de grote (internationale) vraag naar deze munitie vindt levering naar verwachting in 2021 plaats. Ook is het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief inzake het project AH-64D verbetering bewapening d.d. 03-05-2010 (Kamerstuk 27 830, nr. 76)
- Brief behoeftestelling verbetering bewapening Apache helikopter (A-brief) d.d. 11-12-2009 (Kamerstuk 27 830, nr. 68)
- Beleidsbrief Wereldwijd Dienstbaar d.d. 18-09-2007 (Kamerstuk 31 243, nr. 1)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	25-100							
2017	38,9	25,7	4,7	8,5				2019
2018	40,1	24,9	4,5	4,1	0,4	6,1		2021

Projectnaam

AH-64D zelfbescherming (ASE)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2009-2013**Planning MPO 2016** : 2013-2025**Huidige planning** : 2013-2025**Behoeftestelling**

Defensie levert een kwalitatief en technologisch hoogwaardige bijdrage aan internationale operaties in alle delen van het geweldsspectrum. De Nederlandse Apache-helikopters vormen daarvan een belangrijke component. Geavanceerde elektronische zelfbeschermingsmiddelen tegen lucht- en grondgebonden luchtverdedigingssystemen dragen in belangrijke mate bij aan de operationele bewegingsvrijheid en vergroten de overlevingskansen van de bemanning en het toestel. Effectieve zelfbescherming is mede bepalend voor succesvol en langdurig optreden. Bij de aanschaf van de Apache-gevechtshelikopter in de jaren negentig van de vorige eeuw konden de toestellen nog niet worden voorzien van een geïntegreerd zelfbeschermingssysteem tegen verschillende typen luchtafweersystemen. De apparatuur van de Apache bood toen slechts bescherming tegen oudere radargeleide luchtafweersystemen. Voor de operaties in Irak en Afghanistan zijn als tijdelijke oplossing dertien Apache *Modular Aircraft Survivability Equipment* systemen aangeschaft tegen infraroodgeleide luchtdoelraketten. Met het project AH-64D zelfbescherming (ASE) krijgen de Apaches een geïntegreerd zelfbeschermingssysteem tegen verschillende en moderne typen luchtafweersystemen. De modificatie wordt uitgevoerd op het Logistiek Centrum Woensdrecht in combinatie met het reguliere groot onderhoud en andere voorziene modificaties.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om te voorzien in betere bescherming van ingezette eenheden, de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten en te kunnen optreden op alle geweldsniveaus. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

- AH-64D *block II upgrade*
- Chinook Vervanging & Modernisering

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Defensie streeft naar standaardisatie met de USArmy AH-64D en met de helikoptervloot van het CLSK. Daarom is gekozen voor het Amerikaanse zelfbeschermingssysteem voor de Apache AH-64D mede omdat ook de nieuwe Chinooks worden uitgerust met dit zelfbeschermingssysteem. De budgettrek is aangepast om deze verwerving te kunnen accommoderen.

Relevante Kamerstukken

- Brief voorstudiefase DMP (B-brief) d.d. 01-07-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 89)
- Brief modificeren vijf reservetoestellen d.d. 29-05-2008 (Kamerstuk 27 830 X, nr. 54)
- Brief DMP A-fase (A-brief) d.d. 04-01-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 83)
- Brief modernisering Apache-helikopters (A/B/C/D-brief) d.d. 21-11-2003 (Kamerstuk 29 200 X, nr. 52)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	100-250							
2017	98,5	8,3	12,9		16,2	16,2	8,6	2025
2018	96,1	8,4	21,1	16,7	1,6	1,6	15,6	2025

Projectnaam

F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2007-2011**Planning MPO 2016** : 2013-2020**Huidige planning** : 2013-2021**Behoeftestelling**

Bij het optreden op het hoogste gewelds-niveau is het noodzakelijk eerst een lucht-overwicht te bevechten en te behouden. Daarvoor dienen vijandelijke luchtverdedigingssystemen, zowel grondgebonden systemen als vliegtuigen, te worden uitgeschakeld. De potentiële dreiging die uitgaat van de vijandelijke gevechts-vliegtuigen is toegenomen. Om weerstand te kunnen bieden aan deze toestellen zijn onder andere infraroodgeleide (IR) raketten nodig. De huidige raketten zijn echter operationeel verouderd en aan het eind van de technische levensduur. Deze dienen derhalve te worden vervangen door verbeterde IR-geleide lucht-lucht raketten. De nieuwe raketten moeten software- en hardwarematig kunnen worden geïntegreerd op zowel de F-16 als op de F-35.

Samenhang met het beleid

Dit project past in het streven om op te kunnen treden in het hogere deel van het geweldsspectrum. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

- F-35: Verwerving middellange tot lange afstand raket
- Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid en Luchtwaardigheid
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Door een gewijzigd leverschema van de fabrikant is de planning van het project met een jaar verlengd en is de financiële fasering aangepast. Het projectvolume is aangepast als gevolg van valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Antwoord op vraag over behoeftestelling d.d. 05-10-2006 (Kamerstuk 26 488, nr. 49)
- Brief behoeftestelling (A-brief) d.d. 18-07-2006 (Kamerstuk 26 488, nr. 44)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	25-100							
2017	50,5	22,7	5,8	9,1	12,9			2020
2018	50,7	19,3	4,5	4,5	9,6	12,8		2021

Projectnaam

F-16 zelfbescherming (ASE)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2007-2010

Planning MPO 2016 : 2009-2018

Huidige planning : 2009-2020

Behoeftestelling

Met dit project wordt de zelfbescherming van de F-16's verbeterd door een aanpassing van de radarstoorzender. Daarnaast omvat het de verbetering van de presentatie in de cockpit door middel van inbouw van het *Advanced Threat Display (ATD)*. De bijbehorende test-, analyse- en verificatiesystemen maken ook deel uit van het project.

Samenhang met het beleid

Het project past bij de vergroting van het expeditionaire vermogen en verhoogt de inzetbaarheid van de krijgsmacht door bij te dragen aan de verbetering van de operationele inzetbaarheid van de F-16. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet en, veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

- Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding
- Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid en Luchtwaardigheid

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Door vertraging bij contractsluiting tussen de Amerikaanse overheid en hun toeleverancier en de langere levertijden is de planning van dit project aangepast. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief behoeftestelling F-16 ASE (A-brief) d.d. 06-04-2006 (Kamerstuk 27 487, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	97,5	84,4	13,1				
2018	97,8	50,8	13,9	12,7	14,2	6,3	

Projectnaam

Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2014-2020

Planning MPO 2016 : 2014-2022

Huidige planning : 2014-2022

Behoeftestelling

Als gevolg van de maatregelen in de beleidsbrief 2011 wordt de F-35 niet vanaf 2016, maar vanaf 2019 ingevoerd. Hierdoor zal de F-16 langer dan was voorzien als hoofdwapensysteem inzetbaar moeten zijn. Om de technische instandhouding tot aan de uitfasering te waarborgen, wordt geïnvesteerd in groot onderhoud voor een deel van de motoren, de aanschaf van extra reservedelen voor de motoren, kanonslopen, airconditioningsystemen, generatoren, vervanging van de VHF-radio's en bepaalde meet-/testapparatuur en vervanging/revisie van bepaalde gronduitrustingsstukken. Ook zullen extra anti-corrosiemaatregelen aan de romp en de vleugels worden uitgevoerd.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid en slagkracht van de krijgsmacht te blijven garanderen. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: tijdige beschikbaarheid, effectieve inzet, veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

- F-16 zelfbescherming (ASE)
- Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid en Luchtwaardigheid
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden gerapporteerd in de voortgangsrapportages van het project Verwerving F-35.

Relevante Kamerstukken

- Zeventiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 431)
- Zestiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 20-09-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 416)
- Voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 404)
- Voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 17-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Lijst van vragen en antwoorden over aanpassing van het project Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding d.d. 30-09-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 56)
- Brief 'Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding' d.d. 27-06-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 51)
- Voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 30-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 383)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)

- Kamervragen Behoeftestelling project 'Langer doorvliegen F-16 – Instandhouding' d.d. 25-01-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 104)
- Behoeftestelling project 'Langer doorvliegen F-16 – Instandhouding' (A-brief) d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 85)
- Beleidsbrief, 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Antwoorden op vragen van de vaste commissie voor Defensie over de beleidsbrief d.d. 19-05-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 2)
- Kamervragen Behoeftestellingproject 'Langer doorvliegen F-16 – Instandhouding' d.d. 25-01-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 104)
- Behoeftestelling project 'Langer doorvliegen F-16 – Instandhouding' d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 85)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	100-250							
2017	83,0	47,5	16,9	9,5	0,1	0,2	8,8	2022
2018	83,1	31,8	23,7	14,2	1,5	0,4	4,3	2023

Projectnaam

Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2017

Planning MPO 2016 : 2015-2017

Huidige planning : 2015-2018

Behoeftestelling

Als gevolg van de maatregelen in de beleidsbrief wordt de F-35 niet vanaf 2016, maar vanaf 2019 ingevoerd. Hierdoor zal de F-16 langer dan was voorzien als hoofdwapensysteem inzetbaar moeten zijn. Om de operationele inzetbaarheid te waarborgen zijn de modernisering en de uitbreiding van het operationele zelfbeschermingspakket noodzakelijk, onder meer vanwege de proliferatie van dreigingssystemen en de operationele veroudering van de F-16. Dit project sluit aan bij het project F-16 Zelfbescherming (ASE).

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid en slagkracht van de krijgsmacht te blijven garanderen. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: tijdige beschikbaarheid, effectieve inzet, veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

- F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket
- F-16 zelfbescherming (ASE)
- Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding
- Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid en Luchtwaardigheid
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden gerapporteerd in de voortgangsrapportages van het project Verwerving F-35.

Relevante Kamerstukken

- Zeventiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 431)
- Zestiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 20-09-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 416)
- Voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 404)
- Voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 17-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 30-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 383)
- Behoeftestelling project 'Langer Doorvliegen F-16 – Operationele zelfverdediging' (A-brief) d.d. 04-05-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 62)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Antwoorden op Kamervragen over de beleidsbrief 2011 d.d. 19-05-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 2)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	94,2	79,9	14,3				
2018	74,7	64,5	1,0	0,6	8,6		

Projectnaam

Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid en Luchtwaardigheid

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2014-2019

Planning MPO 2016 : 2014-2019

Huidige planning : 2014-2020

Behoeftestelling

Als gevolg van de maatregelen in de beleidsbrief 2011 wordt de F-35 niet vanaf 2016, maar vanaf 2019 ingevoerd. Hierdoor zal de F-16 langer dan was voor-zien als hoofdwapensysteem inzetbaar moeten zijn. Om de vliegveiligheid en luchtwaardigheid te waarborgen zijn aanpassingen van de software en additionele hardware noodzakelijk. Met de aanpassing van de software worden onder meer verbeterde communicatiemiddelen en het *Automatic Dependant Surveillance-Broadcast* systeem geïntegreerd. Dit systeem is na 2019 verplicht op alle luchtvaartuigen. Het modificatieprogramma wordt uitgevoerd in het Multi National Fighter Program (MNFP-) verband.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid en slagkracht van de krijgsmacht te blijven garanderen. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: tijdige beschikbaarheid, effectieve inzet, veiligheid en bescherming.

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	44,3	17,8	7,6	6,6	5,4	6,9	
2018	45,1	22,9	7,0	4,1	2,8	8,3	

Gerelateerde projecten

- F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket
- F-16 zelfbescherming (ASE)
- Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding
- Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden gerapporteerd in de voortgangsrapportages van het Project Verwerving F-35.

Relevante Kamerstukken

- Zeventiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 431)
- Zestiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 20-09-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 416)
- Voortgangsrapportage over het project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 404)
- Brief voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 15-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 30-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 383)
- Behoeftestelling project Langer doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid en Luchtwaardigheid d.d. 05-11-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 12)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr.1)

- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Antwoorden op vragen van de vaste commissie voor Defensie over de beleids-brief 2011 d.d. 19-05-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 2)
- Voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 30-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 383)

Projectnaam

Obsolescence Prevention Program PC-7

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2017

Planning MPO 2016 : 2015-2018

Huidige planning : 2015-2018

Behoeftestelling

De Koninklijke Luchtmacht gebruikt sinds 1989 voor de Elementaire Militaire Vliegopleiding dertien PC-7 lesvliegtuigen. Deze toestellen zullen tenminste tot 2026 in gebruik blijven. Om de toestellen technisch in stand te houden en de vereiste inzetbaarheid en luchtwaardigheid tot het einde van de levensduur te waarborgen is modernisering noodzakelijk. De toestellen zullen daarna ook voldoen aan veranderende wet- en regelgeving. De modernisering behelst aanpassing van de cockpit waarbij de verouderde analoge vlieg- en motorinstrumenten worden vervangen door digitale instrumenten. Verder worden diverse verouderde mechanische componenten en de huidige simulator vervangen.

Samenhang met het beleid

Dit project versterkt de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht. Het past binnen het streven om zo effectief en doelmatig mogelijk te kunnen optreden.

Gerelateerde projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het certificeringstraject van de eerste gemodificeerde PC-7 is inmiddels voltooid. Naar verwachting zijn alle dertien PC-7 toestellen eind 2018 gemodificeerd en afgeleverd aan Nederland. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief project Obsolescence Prevention Program PC-7 (A-brief) d.d. 04-06-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 153)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	<25						
2017	38,3	19,4	18,9				
2018	39,1	19,9	19,2				

Projectnaam

Vervanging *Medium Power Radars* in Wier en Nieuw Milligen

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2013-2016

Planning MPO 2016 : 2018-2020

Huidige planning : 2019-2021

Behoeftestelling

De behoefte omvat de vervanging van een tweetal langeafstandsradars in Wier en Nieuw Milligen. Deze radars zijn onderdeel van het systeem van waarneming, bewaking en verdediging van het Nederlandse luchtruim, zowel in nationaal als in Navo-verband. De bestaande radars zijn dusdanig verouderd dat de instandhouding problematisch is. Uit het oogpunt van luchtruimbeveiliging dient deze capaciteit gegarandeerd te zijn. De nieuwe radars dienen voorbereid te zijn op strategische mobiliteit en te beschikken over *Ballistic Missile Defense* functionaliteit. Daarnaast zal worden onderzocht op welke wijze rekening kan worden gehouden met de vermindering van radarverstoring, om meer ruimte te bieden aan hoogbouw en duurzame energie-initiatieven.

De radar bestemd voor de locatie Nieuw Milligen zal op een terrein nabij Herwijnen worden geplaatst. Defensie heeft dit terrein gekocht van de Luchtverkeersleiding Nederland. Deze locatie is beter gesitueerd voor een radarstation dan Nieuw Milligen.

Samenhang met het beleid

Het project zorgt voor instandhouding van het luchtbeeld dat noodzakelijk is voor de beveiliging van het nationale luchtruim in het kader van de eerste en derde hoofdtak van Defensie.

Gerelateerde projecten

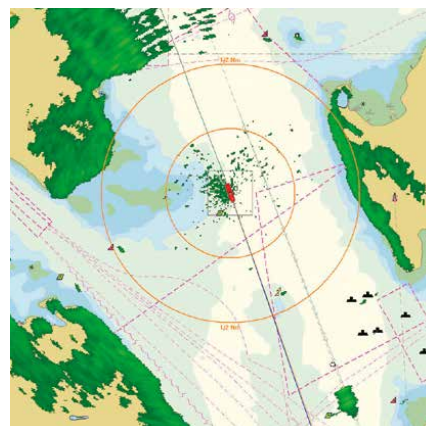
- *Maritime Ballistic Missile Defence* (MBMD)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De plaatsing van de radar op het terrein nabij Herwijnen loopt vertraging op vanwege een nog lopende procedure voor aanpassing van het bestemmingsplan. Thans wordt onderzocht om de radar bestemd voor de locatie Wier als eerste te plaatsen en in gebruik te nemen. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Brief project Vervanging *Medium Power Radar* d.d. 29-10-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 139)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2009 (Kamerstuk 31 700 X, nr. 125)
- Behoeftestelling Vervanging 2 *Medium Power Radars* d.d. 24-02-2009 (Kamerstuk 27 830, nr. 62)
- Defensie als structurele veiligheidspartner d.d. 24-05-2006 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 106)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	63,2	37,0	12,6	11,2	2,4		
2018	64,9	39,3	8,8	13,3	3,5		

Projectnaam

Verwerving F-35

Projectfase

Verwerving F-35 productie: in realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : Vanaf 2012 tot tenminste 2025

Planning MPO 2016 : 2019-2024

Huidige planning : 2019-2024

Behoeftestelling

Het project Verwerving F-35 heeft tot doel tijdig te voorzien in de vervanging van de F-16 jachtvliegtuigen van de Nederlandse krijgsmacht. Naast de verwerving van nieuwe jachtvliegtuigen gaat het tevens om de verwerving van bijbehorende simulatoren, initiële reservedelen, infrastructuur, speciale gereedschappen, meet- en testapparatuur, documentatie, initiële opleidingen en transport.

Samenhang met het beleid

Gevechtsvliegtuigen vormen een onmisbare component van een hoogwaardige expeditionaire krijgsmacht die kan worden ingezet op alle geweldsniveaus. Daarnaast wil Defensie kunnen deelnemen aan *initial entry* operaties waarbij snel een militair overwicht moet worden bereikt. Het luchtwapen is hiervoor bij uitstek geschikt. Tevens spelen gevechtsvliegtuigen een belangrijke rol bij de nationale veiligheid, bijvoorbeeld als *Quick Reaction Alert*. Met deze verschillende taken sluit het project aan bij de doelstellingen van de nota 'In het belang van Nederland' over de toekomst van de krijgsmacht. Dit project is bovendien onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht te verbeteren, de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten en de interoperabiliteit in nationaal en internationaal verband te verbeteren. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: gevalideerde informatie, effectieve (wapen) inzet, veiligheid en bescherming. Het sensorenpakket versterkt de inlichtingencapaciteit voor onder andere cyberoperaties, bescherming tegen IED's en optreden binnen NEC. Tot slot biedt het project ruimte voor verregaande Europese samenwerking bij de instandhouding van jachtvliegtuigen (*European Footprint*).

Gerelateerde projecten

- F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraket
- F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers
- *Joint Fires*
- Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding
- Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid en Luchtwaardigheid

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden gerapporteerd in de voortgangsrapportages van het project Verwerving F-35.

Relevante Kamerstukken

- Brief reactie op GAO d.d. 07-06-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 433)
- Brief RAND-rapport over de Block Buy d.d. 25-04-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 432)
- Zeventiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 431)
- Brief jaarverslag Amerikaanse DOT&E over het F-35 programma d.d. 09-02-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 430)
- Lijst van vragen en antwoorden over het NLR-rapport "Geluidsbeleving F-35 ten opzichte van F-16": Behoeftestelling vervanging F-16 d.d. 13-02-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 429)
- Brief reactie van het Pentagon op de brief van de *United States Senate committee on armed services* d.d. 31-01-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 428)
- Brief reactie op uitspraak van de CEO van Lockheed Martin over de stuksprijs van de F-35 d.d. 18-01-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 426)
- Verslag van Algemeen Overleg, gehouden op 8 december 2016, over verwerving F-35 d.d. 04-01-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 425)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	>2500							2007-2025
2017	4700,0	944,1	537,2	673,2	601,6	596,7	550,0	2023
2018	4747,4	871,3	560,9	785,0	702,6	514,8	410,7	2024

- Brief informatie over de financiële gegevens *Block Buy* d.d. 07-12-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 424)
- NLR-rapport “Geluidsbeleving F-35 ten opzichte van F-16” d.d. 06-12-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 423)
- Brief bestelling van F-35 toestellen in de *Block Buy* d.d. 06-12-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 422)
- Brief reactie op een memo van de Amerikaanse DOT&E over het F-35 programma en de ontwikkelingen in Canada d.d. 30-11-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 421)
- Brief uitstel toezending reactie over brief van de *United States Senate committee on armed services* d.d. 24-11-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 420)
- Lijst van vragen en antwoorden over de zestiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35: Behoeftestelling vervanging F-16 d.d. 30-11-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 419)
- Zestiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 20-09-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 416)
- Verslag van Algemeen Overleg, gehouden op 23 juni 2016, over project Verwerving F-35 d.d. 31-08-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 415)
- Brief Informatie meerjarige bestelling F-35 (*Block Buy*) d.d. 17-08-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 414)
- Lijst vragen en antwoorden n.a.v. werkbezoek d.d. 21-06-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 409)
- Brief meerjarige bevestiging F-35 toestellen d.d. 21-06-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 408)
- Brief aanbieding en reactie op F-35 rapport van het *Government Accountability Office* + bijlagen d.d. 06-06-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 407)
- Brief aanbieding reactie op keuze Deense regering voor de F-35 d.d. 06-06-2016 + bijlage (Kamerstuk 26 488, nr. 406)
- Brief aanbieding F-35 *Selected Acquisition Report (SAR)* d.d. 17-05-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 405)
- Accountantsrapport bij voortgangsrapportage Project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 404)
- Voortgangsrapportage Project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 404)
- Brief aanbieding jaarverslag *Director Operational Test and Evaluation* over F-35 project d.d. 29-02-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 403)
- Jaarverslag *Director Operational Test and Evaluation (DOT&E)* d.d. 29-02-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 403)
- Brief beantwoording vragen over het Project Verwerving F-35 d.d. 24-02-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 402)
- Brief bevestiging volgende F-35 toestellen d.d. 29-02-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 401)
- Brief Algemene rekenkamer monitoring vervanging F-16 d.d. 20-01-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 400)
- Brief Provincie medefinancier motorenonderhoud te Woensdrecht d.d. 11-12-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 399)
- Verslag van Algemeen Overleg op 29-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 398)
- Brief over bouw en inrichten F-35 motorenonderhoudsfaciliteit d.d. 28-10-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 397)
- Motie lid Hachchi over wisselingen in de dollarkoers d.d. 16-10-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 396)
- Motie van het lid Jasper van Dijk over inzage brondocumenten d.d. 16-10-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 395)
- Motie van het lid Jasper van Dijk over stopzetten bij overschrijding budget d.d. 16-10-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 394)
- Voortgangsrapportage van het project verwerving F-35 d.d. 17-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Accountantsrapport bij de voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 17-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Brief reactie op het bericht Test pilot Admits d.d. 13-08-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 392)
- Brief aanpassing afdrachtspercentage F-35 omzet van het Nederlandse bedrijfsleven aan de Staat d.d. 22-07-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 391)
- Brief Ontwikkelingen in het project Verwerving F-35 d.d. 18-06-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 390)
- Lijst van vragen en antwoorden over de voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 18-06-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 389)
- Lijst van vragen en antwoorden over de voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 18-06-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 388)
- Brief Reactie op het Amerikaanse GAO-rapport d.d. 07-05-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 387)
- Brief reactie op het vervolgrapport van de Amerikaanse Inspector General Rapport F-35 *Lightning II program Quality and Assurance and Corrective Action Evaluation* d.d. 14-04-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 386)
- Rapport en reactie op het F-35 rapport Selected Acquisition Report 2014 d.d. 14-04-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 385)
- Verslag van een Algemeen Overleg, gehouden op 26 februari 2015, over DMP-D Vervanging F-16 d.d. 07-04-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 384)
- Voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 30-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 383)
- Brief uitstel toezending van de voortgangsrapportage Vervanging F-16 d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 382)
- Motie van het lid Hachchi over niet overgaan tot de aanschaf van de JSF gezien de onzekerheden d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 381)
- Motie van het lid Knops over de door de Algemene Rekenkamer aangesneden problematiek bij een aantal van 37 F-35's d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 380)
- Motie van het lid Knops over toekomstige verkoopbrengraten van F-16's d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 379)
- Motie van het lid Jasper van Dijk over aan de Kamer voorleggen van elk besluit tot aanschaf van JSF toestellen d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 378)

- Motie van het lid Jasper van Dijk over afzien van de aanschaf van acht JSF toestellen d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 377)
- Jaarverslag van de Amerikaanse *Director Operational Test and Evaluation* over het F-35 programma d.d. 18-02-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 376)
- Brief beantwoording nadere aanvullende vragen over D-brief Vervanging F-16 d.d. 20-02-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 375)
- Brief onderbouwing raming van de Nederlandse F-35 productie omzet van circa 9 miljard dollar d.d. 20-02-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 374)
- Lijst van vragen en antwoorden over D-brief Vervanging F-16 d.d. 18-02-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 372)
- Verslag van een Algemeen Overleg, gehouden op 11 december 2014, over Vervanging F-16 d.d. 17-02-2015 (Kamerstuk 26 488 nr. 371)
- Brief reactie Algemene Rekenkamer op de DMP-D brief Vervanging F-16 d.d. 10-02-2015 (Kamerstuk 26 488 nr. 370)
- Brief verwervingsvoorbereiding (D) vervanging F-16 d.d. 22-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 369)
- Brief werkgelegenheidsaspecten F-35 programma d.d. 17-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr.368)
- Motie van het lid Jasper van Dijk over opschorten van de aanschaf van de JSF d.d. 18-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 367)
- Brief aanbieding versie DMP-D document Vervanging F-16 d.d. 16-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 366)
- Brief mededeling inzake een vertrouwelijke brief over DMP-D van het project Vervanging F-16 d.d. 16-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 365)
- Brief actualisering van de rapportage over F-35 opdrachten voor de Nederlandse industrie d.d. 09-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 364)
- Brief beantwoording van de vragen van de commissie voor defensie over de jaarrapportage van het project F-16 d.d. 05-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 363)
- Brief informatie over toezending van een rapport van de ADR met de D-brief over de vervanging van de F-16 d.d. 04-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr.362)
- Lijst van vragen en antwoorden over de jaarrapportage van het project vervanging F-16 d.d. 01-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 361)
- Brief reactie op het Amerikaanse GAO-rapport over het F-35 programma d.d. 22-10-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 360)
- Brief Algemene Rekenkamer; monitoring Vervanging F-16 over 2013 d.d. 14-10-2014 (Kamerstuk 26488, nr. 359)
- Rapportage van het project Vervanging F-16 over 2013 d.d. 17-09-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 358)
- Brief aanbieding MOU operationele testfase F-35 d.d. 10-09-2014 (Kamerstuk 26 488, nr.357)
- Brief reactie op berichten in de media over voornemen tot assemblage Nederlandse F-35's in Italië d.d. 04-09-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 356)
- Verslag Algemeen Overleg, gehouden op 1 juli 2014, over Informatie voorziening project Vervanging F-16 d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 355)
- Brief aanbieding F-35 *Selected Acquisition Report* 2013 d.d.13-08-2014 (Kamerstuk 26 488, nr.354)
- Brief aanbieding uitgangspuntennotitie voor het Groot Project Vervanging F-16 d.d. 22-07-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 353)
- Brief Algemene Rekenkamer: Update webdossier vervanging F-16 d.d. 30-06-2014 (Kamerstuk 26 488, nr.352)
- Brief reactie op de vraag van de vaste commissie voor defensie over het F-35 *Selected Acquisition Report* 2013 d.d. 19-06-2014 (Kamerstuk 26 488, nr.351)
- Lijst van vragen en antwoorden over ontwikkelingen in het project vervanging F-16 d.d. 11-06-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 350)
- Lijst vragen en antwoorden over het jaarlijks voortgangsrapport van het Amerikaanse *Government Accountability Office* (GAO) over het F-35 programma d.d. 11-06-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 349)
- Brief behoeftstelling vervanging F-16; informatievoorziening project project Vervanging F-16 d.d.04-06-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 348)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Aanbieding F-35 *Selected Acquisition Report* 2013 d.d. 15-05-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 347)
- Informatievoorziening project Vervanging F-16 d.d. 12-05-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 346)
- Reactie op berichten in de media over het naar Nederland halen van een F-35 testtoestel d.d. 30-04-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 345)
- Reactie op het Amerikaanse F-35 rapport van het GAO d.d. 11-04-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 344)
- Ontwikkelingen in het Project Vervanging F-16 d.d. 08-04-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 343)
- Aanbieding F-35 rapport van het Government Accountability Office d.d. 26-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 342)
- GAO rapport d.d. 26-03-2014 bijlage bij Kamerstuk 26 488, nr. 342)
- Nadere info over F-35 opdrachten van de Nederlandse industrie d.d. 04-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 341)
- Vragen en antwoorden over Bijzondere Vertegenwoordiger d.d. 04-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 340)
- Aanbieding jaarverslag D-OTE over F-35 programma d.d. 7-2-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 339)
- Brief rapport van de *Director Operational Test and Evaluation* d.d. 24-01-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 338)
- Informatie over Bijzondere Vertegenwoordiger Industriële Inschakeling F-35 d.d. 11-12-2013 (Kamerstuk 26 488, nr.337)
- Vragen en antwoorden over de processtappen Vervanging F-16 d.d. 25-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 336)
- Vragen en antwoorden over de jaar-rapportage d.d. 25-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 335)
- Brief reactie op motie van Dijk over nucleaire taak vervanger F-16 d.d. 14-01-2014 (Kamerstuk 33 783-5)

- Antwoorden op vragen over problemen JSF d.d. 21-10-2013 (Kamerstuk 26 488 nr. 334)
- Reactie op rapport *Inspector general* d.d. 18-10-2013 (Kamerstuk 26 488 nr. 333)
- Processtappen Vervanging F-16 d.d. 16-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 332)
- Jaarrapportage Vervanging F-16 d.d. 18-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 331)
- Gebruik Nederlandse testtoestellen d.d. 16-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 330)
- Risico reservering Vervanging F-16 d.d. 4-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 329)
- Jaarrapportage Vervanging F-16 d.d. 30-09-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 328)
- Toezegging tijdens AO materieel inzake ESSM Block II d.d. 26-09-2013 (Kamerstuk 27 830, nr. 114)
- Rapportage Ernst & Young d.d. 25-09-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 327)
- Nota over de toekomst van de Krijgsmacht met bijlage nota "In het belang van Nederland" d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 11)
- Reactie op artikel Elsevier over vervanging F-16 d.d. 09-09-2013
- Brief testtoestellen d.d. 03-07-2013
- Brief over het F-35 *Selected Acquisition Report* 2012 van 20-06-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 324)
- Antwoorden op de vragen over de Vervanging van de F-16 d.d. 18-04-2013 (Kamerstuk. 26 488, nr. 320)
- Nederlandse testtoestellen t.b.v. de operationele testfase d.d. 04-04-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 319)
- Reactie op het Amerikaanse GAO-rapport over het F-35 programma d.d. 27-03-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 316)
- Reactie op uitspraken van generaal Bogdan over fabrikanten F-35 d.d. 15-03-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 315)
- Antwoorden op vragen over het rapport van de Algemene Rekenkamer over het rapport 'Uitstapkosten Joint Strike Fighter' d.d. 15-02-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 312)
- Antwoorden op vragen van de Minister van Defensie over het rapport van de Algemene Rekenkamer 'Uitstapkosten Joint Strike Fighter' d.d. 15-02-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 311)
- F-35 programma en Nederlandse test-toestellen d.d. 08-02-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 309)
- Kamervragen inzake regeerakkoord en vervanging F-16 d.d. 15-01-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 102)
- Kamerbrief Stand van zaken F-35 test-toestellen d.d. 21-12-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 308)
- Voorbereiding visie op de krijgsmacht en vervanging F-16 d.d. 30-11-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 96)
- Kamerbrief Regeerakkoord en vervanging van de F-16, d.d. 13-11-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 88)
- Brief Algemene Rekenkamer; Aanvaarding verzoek minister van Defensie onderzoek uitstapkosten JSF, d.d. 28-07-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 301)
- Kamervragen naar aanleiding van Jaarrapportage Vervanging F-16 over 2011, d.d. 24-07-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 300)
- Kamerbrief met reactie op een artikel in De Volkskrant van 30-06-2012 over een «geheime lobby» voor de aanschaf van de F-35 d.d. 12-07-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 299)
- Kamerbrief recente ontwikkelingen in Noorwegen ten aanzien van de F-35, d.d. 27-06-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 295)
- Kamervragen aan Defensie naar aanleiding van Monitoring verwerving Joint Strike Fighter, d.d. 21-06-2012 (Kamerstuk 31 300, nr. 32)
- Kamerbrief Algemene Rekenkamer over ontwikkelingen Vervanging F-16 en oordeel over informatievoorziening in Jaarrapportage over 2011, d.d. 12-06-2012 (Kamerstuk 31 300, nr. 31)
- Kamerbrief jaarrapportage van het project Vervanging F-16 over het jaar 2011, d.d. 06-06-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 294)
- Kamervragen naar aanleiding van Kamerbrief 26 488, nr. 291, in zake Canadees rapport over de F-35, d.d. 29-05-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 293)
- Kamervragen naar aanleiding van Kamerbrief 26 488, nr. 289, in zake Amerikaanse informatie over F-35 programma, d.d. 16-05-2012 (Kamerstuk 31 300, nr. 292)
- Kamerbrief inzake Canadees rapport over de F-35, d.d. 05-04-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 291)
- Monitoring verwerving Joint Strike Fighter, d.d. 03-04-2012 (Kamerstuk 31 300, nr. 27 en nr. 28)
- Kamervragen over de economische aspecten van het project Vervanging F-16, d.d. 03-04-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 290)
- Kamerbrief met Amerikaanse informatie over F-35 programma, d.d. 30-03-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 289)
- Kamervragen inzake het naar beneden bijstellen van de prestatie-eisen van de F-35 Joint Strike Fighter, d.d. 29-03-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 2020)
- Kamervragen naar aanleiding van de perspublicatie 'DutchAero grijpt naast mammoetorder JSF', d.d. 13-03-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1824)
- Verslag Algemeen Overleg Vervanging F-16, 08-02-2012, d.d. 05-03-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 282)
- Kamervragen inzake vliegburen F-16, d.d. 08-02-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1464)
- Kamervragen inzake uitstapmogelijkheden JSF-programma, d.d. 08-02-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1463)
- Kamervragen inzake uitspreken Admiraal Venlet inzake de JSF, d.d. 07-02-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1445)
- Kamervragen inzake nieuwe problemen met de JSF, d.d. 07-02-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1444)
- Kamerbrief actuele aspecten project Vervanging F-16 en bezoek Minister aan de Verenigde Staten, d.d. 02-02-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 281)
- Kamervragen inzake stopzetten ontwikkeling F-136 motor, d.d. 24-01-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1262)
- Kamerbrief inhoudelijke reactie SAR-10 rapport, d.d. 20-01-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 280)

- Kamerbrief verzoek VCD alsmede informatiebehoefte Kamer, d.d. 22-12-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 279)
- Brief Vast Kamercommissie voor Defensie inzake Informatievoorziening Vervanging F-16, d.d. 12-12-2011 (Kamerbrief 2011Z22374/2011D61097)
- Kamervragen inzake risico's van JSF-testtoestellen, d.d. 25-11-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 773)
- Kamerbrief naar aanleiding van toezeggingen tijdens WGO materieel 7 november 2011, d.d. 22-11-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 97)
- Kamervragen over massa-ontslag bij BAE systems naar aanleiding van vertraging en kostenoverschrijdingen JSF-project, d.d. 02-11-2011 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 527)
- Kamervragen inzake de brief project vervanging F-16 van 01-07-2011, d.d. 10-11-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 278)
- Kamervragen inzake de brief verlengen optietermijn tweede testtoestel, d.d. 13-04-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 276)
- Reactie op verzoek van de Vaste Commissie voor Defensie op het SAR 2010-rapport over het F-35 programma, d.d. 01-06-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 272)
- Informatie over het kopie van het getekende contract voor de aankoop van het tweede F-35 testtoestel, d.d. 25-05-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 270)
- Monitoring Verwerving Joint Strike Fighter, d.d. 24-05-2011 (Kamerstuk 31 300, nr. 24)
- Reactie op GAO rapport van april 2011 over het F-35 programma, d.d. 12-05-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 269)
- Stand van uitstapkosten testfase en F136 motor, d.d. 27-04-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 268)
- Kamerbrief reactie op verzoek commissie Defensie over de optietermijn voor de aanschaf van het tweede F-35 testtoestel, d.d. 24-03-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 259)
- Kamerbrief prijs tweede F-35 testtoestel d.d. 22-02-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 257)
- Kamerbrief inzake geactualiseerde kostenraming project Vervanging F-16, d.d. 14-01-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 253)
- Kamerbrief reactie op verzoek commissie om een actualisering van het project Vervanging F-16, d.d. 07-01-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 252)
- Validatie F-35 geluidsbelasting van het project Vervanging F-16, d.d. 24-12-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 251)
- Kamerbrief inzake toezegging budgetten van het project Vervanging F-16, d.d. 14-12-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 250)
- Kamerbrief inzake geactualiseerde kostenraming project Vervanging F-16, d.d. 2-12-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 249)
- Kamerbrief herhaald commissieverzoek certificering F-35 programma door het Amerikaanse ministerie van Defensie d.d. 05-10-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 248)
- Kamerbrief commissieverzoek inzake termijn resultaten validatie F-35 geluidscontouren d.d. 23-09-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 247)
- Kamerbrief commissieverzoek inzake certificering F-35 programma door het Amerikaanse ministerie van Defensie d.d. 23-09-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 246)
- Kamerbrief inzake vertaling Noors rapport en validatie rapport F-35 geluidsbelasting d.d. 09-07-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 245)
- Kamerbrief certificering F-35 programma door het Amerikaanse ministerie van Defensie d.d. 09-07-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 244)
- Kamerbrief commissieverzoek inzake contacten met de VS over het JSF project d.d. 30-06-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 243)
- Kamervragen over de kabinetsreactie op de moties Vervanging F-16 d.d. 18-06-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 242)
- Verslag van een algemeen overleg, gehouden op 20 mei 2010, inzake de stand van zaken JSF d.d. 15-06-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 241)
- Kabinetsreactie op moties Vervanging F-16 d.d. 28-05-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 240)
- Reactie op moties Vervanging F-16 d.d. 27-05-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 239)
- Lijst van vragen en antwoorden over het rapport Monitoring verwerving JSF, stand van zaken augustus 2009 van de Algemene Rekenkamer d.d. 20-05-2010 en 21-04-2010 (Kamerstuk 31 300, nr. 18 en 19)
- Kamerbrief inzake stand van zaken projecten NH-90 en Vervanging F-16 d.d. 17-05-2010 (Kamerstuk nr. 25 928, nr. 43)
- Kamervragen over het rapport 'Monitoring verwerving Joint Strike Fighter; Stand van zaken augustus 2009' van de Algemene Rekenkamer d.d. 12-05-2010 (Kamerstuk 31 300, nr. 19)
- Kamerbrief inzake reactie op GAO-rapport Joint Strike Fighter maart 2010 d.d. 27-04-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 234)
- Kamerbrief JSF Program Office over geluids informatie JSF d.d. 27-04-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 233)
- Antwoorden vragen Peters over beëindiging van NL deelname aan de JSF testfase en de aanschaf van het tweede JSF-testtoestel d.d. 14-04-2010 (Kamervragen (Aanhangsel) 2009-2010, 1997)
- Kamerbrief jaarrapportage van het project Vervanging F-16 over het jaar 2009 d.d. 13-04-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 232)
- Informatievoorziening lopende JSF-zaken d.d. 09-04-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 230)
- Reactie op verzoek met betrekking tot een Noors rapport over de geluidsbelasting van de JSF d.d. 30-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 225)
- Lijst van vragen en antwoorden over het JSF afdracht percentage d.d. 29-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 224)
- Informatie over de afronding van de JSF Business Case d.d. 26-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 223)
- Kamervragen over beëindiging van Nederlandse deelname aan de JSF-testfase en de aanschaf van het tweede JSF-testtoestel d.d. 23-03-2010 (Kamerstuk nr. 1997)
- Kamerbrief aanvullende informatie herstructurering F-35 programma d.d. 23-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 222)

- Reactie op de brief van G. Veldman en G. Verf over de geluidsbelasting van de JSF d.d. 11-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 221)
- Kamerbrief over het ontslag van de Amerikaanse chef JSF-programma d.d. 11-03-2010 (Kamerstuk nr.1881)
- Kamerbrief uitstel reactie op een Noors rapport over de geluidsbelasting van de JSF d.d. 04-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 220)
- Kamerbrief aanvullende informatie werkbezoek Israël met betrekking tot JSF d.d. 22-02-2010 (Kamerstuk nr. 32 123 X, nr.101)
- Kamervragen over de informatie over de geluidsbelasting van de JSF d.d. 22-02-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 219)
- Kamervragen over de Amerikaanse besluitvorming over de tweede motor voor de F-35 d.d. 19-02-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 218)
- Kamerbrief over de herstructurering van het F-35-programma d.d. 16-02-2010 (Kamerstuk nr. 26 488, nr. 217)
- Kamerbrief met reactie op de presentatie 'Joint Programs TOC Affordability, Cost Department, Naval Air Systems Command' d.d. 15-02-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 216)
- Kamervragen inzake het aantal vliegreuen per F-16 d.d. 03-02-2010 (Kamerstuk nr. 1479)
- Reactie op NRC-artikel: "VK halveert bestelling JSF's" d.d. 01-02-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 215)
- Vervolgstappen project Vervanging F-16 d.d. 28-01-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 213)
- Antwoorden vragen Van Velzen over aantal Britse F-35 toestellen d.d. 27-01-2010 (Kamervragen (Aanhangsel) 2009-2010, 801)
- Reactie op commissieverzoek herijking informatiebehoefte project Vervanging F-16 d.d. 22-01-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 212)
- Antwoorden vragen Van Velzen over de nieuwe fabriek van Stork Fokker Aerospace Group d.d. 12-01-2010 (Kamervragen (Aanhangsel) 2009-2010, 1078)
- Antwoorden vragen Eijnsink over vertraging in de testfase van het JSF-project d.d.12-01-2010 (Kamervragen (Aanhangsel) 2009-2010-1093)
- Kamerbrief met informatie over de geluidsbelasting van de JSF d.d. 07-01-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 211)
- Kamerbrief Amerikaanse besluitvorming over de tweede motor voor de F-35 d.d. 24-12-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 210)
- Reactie op Kamervragen over vertragingen in de testfase van het JSF-project d.d. 22-12-2009 (Kamerstuk nr. 1093)
- Kamerbrief informatie over deadline ondertekening contract voor de aanschaf van het tweede JSF- testtoestel d.d. 15-12-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 209)
- Kamerbrief over JSF Afrachtpercentage d.d. 02-12-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 208)
- Afronding arbitragezaak business case d.d. 27-11-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 207)
- Kamervragen over aantallen Britse F-35 toestellen d.d. 26-11-2009 (Kamerstuk nr. 800)
- Verzoek om afschrift van beantwoording van schriftelijke vragen COVM vliegbasis Leeuwarden over verwachte geluidsbelasting van de F-35 d.d. 20-11-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 206)
- Kamerbrief reactie staatssecretaris op commissieverzoek bestellingen JSF d.d. 20-11-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 205)
- Kamerbrief correctie project Vervanging F-16 in Defensiebegroting d.d. 19-11-2009 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 42)
- Kamervragen Consortium Buy JSF d.d. 03-11-2009 (Kamerstuk nr. 591 en 592)
- Kamervragen budget Vervanging F-16 d.d. 28-10-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 202)
- Kamervragen inzake geluidscontouren F-35 d.d. 19-10-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 200)
- Reactie op rapport Congressional Budget Office en rapport Center for Strategic and Budgetary Assessments d.d. 26-10-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 201)
- Antwoord vragen VCD inzake geluidcontouren F-35 d.d. 19-10-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 200)
- Aankondiging vervolgstappen project vervanging F-16 d.d. 29-09-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 199)
- Kamervragen over budgettekorten voor vervanging F-16 d.d. 16-09-2009 (Kamerstuk nr. 38)
- Kamervragen over het advies aan het Amerikaanse ministerie van Defensie om minder JSF toestellen aan te schaffen d.d. 14-09-2009 (Kamerstuk nr. 3843)
- Kamervragen inzake budget Vervanging F-16 d.d. 07-09-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 196)
- Kamervragen over vertraging in de ontwikkeling van de JSF d.d. 28-08-2009 (Kamerstuk nr. 3623)
- Kamervragen over de conclusie van geluidsmetingen door het NLR over de JSF d.d. 21-08-2009 (Kamerstuk nr. ahtk-20082009-3558)
- Geluidsoptnames JSF - F-15 - F-16 d.d. 10-07-2009 (Kamerstuk 26 488 nr. 193)
- Kamervragen over alternatieve motor voor de JSF d.d. 10-07-2009 (Kamerstuk nr. ahtk-20082009-3259)
- Geluidscontouren F-35 d.d. 10-07-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 192)
- Kamervragen aangepast koopcontract toestel JSF d.d. 20-05-2009 (Kamerstuk nr. ahtk-20082009-2746)
- Kamervragen over geluidsoverlast d.d. 13-05-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 182)
- Verwijzing prijsinformatie JSF met bijlage d.d. 21-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 174)
- Assurance rapport over de jaarrapportage 2008 d.d. 21-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 173)
- Prijs eerste F-35 testtoestel d.d. 17-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 170)
- Stand van zaken motie Van Velzen - voorlichting Raad van State met bijlage d.d. 16-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 172)
- Geluidscontouren F-35 d.d. 16-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 170)
- Aanbiedingsbrief addendum jaarrapportage 2008 met bijlage d.d. 15-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 167)
- Kamervragen over vervanging F-16 d.d. 31-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 156)

- Antwoorden aanvullende Kamervragen vervanging F-16 d.d. 31-03-2009 (Kamerstuk 31 300, nr. 11)
- Vragen endlife update d.d. 31-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 161)
- Verzoeken project Vervanging F-16 met bijlagen d.d. 31-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 160)
- Jaarrapportage 2008 en assurance rapport d.d. 27-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 159)
- Kamervragen rapport monitoring verwerving Joint Strike Fighter d.d. 16-03-2009 (Kamerstuk 31 300, nr. 9)
- NLR rapport en bijlagen geluid kandidaattoestellen d.d. 16-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 153)
- Request for proposal vervanging F-16 d.d. 04-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 147)
- Verzoeken commissies d.d. 18-02-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 143)
- Beantwoording vragen besluit twee F-35 toestellen d.d. 18-02-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 142)
- Kamervragen levensduur F-16 d.d. 16-02-2009 (Kamerstuk nr. 1603)
- Antwoorden op Kamervragen over kandidatenvergelijking d.d. 10-02-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 138)
- Kamervragen endlife update F-16's d.d. 10-02-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 139)
- Geluidsgegevens kandidaattoestellen vervanging F-16 met bijlagen d.d. 22-01-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 137)
- Besluit aanschaf twee F-35 toestellen d.d. 16-01-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 134)
- Endlife update F-16 d.d. 18-12-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 132)
- Antwoorden Kamervragen d.d. 17-11-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 121)
- Brief inzake aanbieding D-brief van het project Vervanging F-16, productie d.d. 26-09-2008 (Kamerstuk 31 700 X, nr. 8)
- Algemene Rekenkamer en kandidatenevaluatie project Vervanging F-16 d.d. 18-09-2008 en 17-10-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 103 en 110)
- Herberekening JSF Business Case d.d. 08-07-2008, 17-09-2008, 17-10-2008, 04-12-2008 en 12-12-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 97, 102, 109, 126 en 127)
- Brieven kandidatenvergelijking vervanging F-16 d.d. 27-06-08, 02-07-2008, 17-07-08, 02-09-2008, 26-09-2008, 26-09-2008, 07-10-2008, 11-11-2008, 11-11-2008, 17-12-2008 en 18-12-2008 (2x) (Kamerstuk 26 488 nr. 89, 96, 99, 101, 104, 105, 108, 119, 120, 129, 130 en 131)
- Lijst van vragen en antwoorden over de Jaarrapportage 2007 d.d. 07-07-2008 (Kamerstuk 26488, nr. 75)
- Lijst van vragen en antwoorden over de IOT&E van de JSF d.d. 07-07-2008, 04-11-2008 en 27-11-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 69, 118 en 125)
- Brief over deelneming aan de Initiële Operationele Test en Evaluatie van de JSF d.d. 29-02-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 65)
- Brieven deelname PSFD MoU d.d. 29-09-2006 en 17-10-2006 (Kamerstuk 26 488, nr. 47 en 54H)
- Brieven deelname SDD-fase JSF d.d. 11-02-2002 en 08-04-2002 en 09-04-2002 (Kamerstuk 26 488, nr. 8, 13 en 14)
- Basisdocument Vervanging F-16 d.d. 15-03-2000 (Kamerstuk 26 488, nr. 3)

Projectnaam

Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2020-2023

Planning MPO 2016 : 2020-2023

Huidige planning : 2020-2023

Behoeftestelling

Doel van dit internationale project onder de vlag van het Europees Defensie Agentschap (EDA) is de gezamenlijke verwerving van *Air-to-Air refueling*- en luchttransportcapaciteit (*Multi Role Tanker Transport* vliegtuigen) (MRTT). Het gaat hierbij om een reductie van de tekortkoming van een belangrijke strategische capaciteit in Europa. Negen lidstaten van het EDA (België, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Luxemburg, Nederland, Polen, Portugal en Spanje) en Noorwegen hebben in november 2012 een *Letter of Intent* getekend. Onder leiding van Nederland zijn een *concept of operations* en een gezamenlijk pakket van eisen overeengekomen. Naast het gebruik voor *Air-to-Air refueling* en luchttransport wordt inzet van de vliegtuigen voorzien voor humanitaire noodhulp en (medische) evacuaties. Realisatie van het project sluit aan op de uitfasering van de Nederlandse KDC-10 vliegtuigen.

Samenhang met het beleid

Dit project versterkt de wereldwijde inzetbaarheid van de krijgsmacht. Verder geeft dit project vorm aan internationale samenwerking bij de verwerving en instandhouding van materieel en uitvoering van operaties. Ten slotte is dit project toonaangevend op het terrein van *Pooling and Sharing* in Europees verband. De aanpak komt overeen met de uitgangspunten van de gedragscode *Pooling and Sharing*.

Gerelateerde projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Duitsland en Noorwegen zijn op 29 juni 2017 formeel toegetreden tot het *Multi Role Tanker Transport* (MRTT) samenwerkingsprogramma. De MRTT vloot bestaat uit zeven vliegtuigen, waarvan er vier op de Vliegbasis Eindhoven worden gestationeerd en drie in Keulen. Het eerste vliegtuig wordt in mei 2020 geleverd. Het project biedt nog ruimte voor andere geïnteresseerde Europese landen om toe te treden.

Relevante Kamerstukken

- Brief MRTT-samenwerkingsprogramma d.d. 29-06-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 204)
- Lijst met vragen en antwoorden over de aanschaf van nieuwe tankvliegtuigen d.d. 24-10-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 190)
- Brief Update *Multi Role Tanker Transport* (MRTT) project d.d. 28-07-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 183)

- Brief betreffende de actuele ontwikkelingen rondom het *Multi Role Tanker Transport* (MRTT) project d.d. 18-12-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 141)
- Stand van zaken internationale militaire samenwerking d.d. 17-02-2014 (Kamerstuk 33 279, nr. 10)
- Lijst van vragen en antwoorden over de rapportage inzetbaarheidsdoelstellingen en operationele knelpunten d.d. 01-11-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 147)
- Brief van 10 april 2013 betreffende de Geannoteerde agenda van de EU-Raad Buitenlandse Zaken ministers van Defensie d.d. 23-04-2013 (Kamerstuk 21501-28, nr. 97)
- Brief d.d. 08-03-2013 betreffende het Verslag van de Europese informele bijeenkomst van de ministers van Defensie d.d. 13-02-2013 (Kamerstuk 21 501-28, nr. 94)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	250-1000	A						
2017	250-1000**							2023
2018	250-1000**							2025

* dit project verloopt niet via het DMP, waarbij de waarborgen uit het DMP wel gehanteerd worden.

** i.v.m. nog te maken internationale afspraken worden er geen bedragen opgenomen in openbare publicaties

Projectnaam

Chinook Vervanging & Modernisering

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2014-2018**Planning MPO 2016** : 2016-2023**Huidige planning** : 2016-2023**Behoeftestelling**

Dit project betreft de vervanging en modernisering van de Chinookvloot van Defensie. Enkele jaren geleden is de helikoptervloot van Defensie uitgebreid met zes CH-47F (NL) Chinook-helikopters. Hiermee bestaat de Chinookvloot uit zeventien helikopters. Met de begroting voor 2015 (Kamerstuk 34 000-X, nr. 2) heeft het kabinet extra geld beschikbaar gesteld voor de verbetering van de inzetbaarheid en het voortzettingsvermogen van de krijgsmacht. Een van de maatregelen is de uitbreiding van de Chinook-capaciteit met drie toestellen tot in totaal twintig.

Het project "Chinook Vervanging & Modernisering" betreft de verwerving van veertien nieuwe CH-47F MYII CAAS Chinook helikopters (waarvan drie extra) voor de vervanging van de elf oudere CH-47D toestellen, alsmede de standaardisatie van de Chinookvloot door de modernisering van de huidige zes CH-47F. De toestellen kunnen naar verwachting tot 2045 worden ingezet als tactische transporthelikoptercapaciteit van Defensie.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past tevens binnen het streven om de beschikbaarheid en inzetbaarheid van ondersteunende systemen te vergroten. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet en adequate logistieke ondersteuning.

Gerelateerde projecten

- Nieuwe generatie identificatiesystemen (IFF mode 5/mode S)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden gerapporteerd in de jaarrapportage helikopters.

Relevante Kamerstukken

- Integrale Helikopterrapportage d.d. 28-10-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 193)
- Brief Standaardisatie Chinook-vloot d.d. 22-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 177)
- Brief Chinook Vervanging en modernisering (B,C,D-brief) d.d. 07-09-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 157)
- Brief herijking project Chinook Vervanging en Modernisering d.d. 19-09-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 135)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr.1)
- Behoeftestelling project Chinook *Midlife Update* (A-brief) d.d. 16-05-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 101)
- Studie Integrale Helikoptercapaciteit d.d. 21-09-2004 (Kamerstuk 29 800 X, nr. 3)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	250-1000						
2017	250-1000	B/C/D					
2018	250-1000	B/C/D					

Projectnaam

F-35: Verwerving middellange tot lange afstand raket

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2019-2023

Planning MPO 2016 : 2019-2023

Huidige planning : 2017-2024

Behoeftestelling

Het project betreft de behoefte aan een lucht-lucht langeafstandsraket voor de F-35. Voor het jachtvliegtuig is een middellange tot lange afstand raket een onmisbare capaciteit voor het scheppen en behouden van het luchtoverwicht en zelfverdediging. Daarmee is het een randvoorwaarde voor het succesvol uitvoeren van de operationele taken. De huidige lange afstand raket voor de F-16 (AMRAAM) wordt softwarematig niet geïntegreerd in de F-35 en is bovendien te groot voor het wapenruim van dit toestel. Hierdoor bestaat behoefte aan een nieuwe middellange tot lange afstand raket die aansluit bij de operationele capaciteit van de F-35.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht te kunnen blijven garanderen. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

- F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket
- F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden gerapporteerd in de voortgangsrapportages van het project Verwerving F-35.

Relevante Kamerstukken

- DMP A-brief over het project Middellange tot lange afstand raket voor de F-35 (A-brief) d.d. 24-10-2016 (Kamerstuk 26 488, 418)
- Brief Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, 1)
- Kamervragen naar aanleiding van jaarrapportage van het project Verwerving F-35 over het jaar 2011 d.d. 24-07-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 300)
- Kamerbrief jaarrapportage van het project Verwerving F-35 over het jaar 2011, d.d. 06-06-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 294)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	100-250	A					
2017	100-250	A					
2018	100-250	A					

Projectnaam

F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Komt voor mandatering in aanmerking

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2022

Planning MPO 2016 : 2016-2022

Huidige planning : 2016-2022

Behoeftestelling

De boordkanonmunitie, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers die worden gebruikt voor de F-16 zijn niet geschikt voor de F-35. Het boordkanon van de F-35 heeft een ander kaliber dan dat van de F-16. Dit geldt ook voor de huidige zelfbeschermingsmiddelen van de F-16. Tenslotte is de huidige wapenlader niet geschikt voor het laden van wapens in de interne wapenruimte van de F-35. De operationele testfase van de F-35 begint vanaf 2015. Met het oog op deze testfase is een klein deel van de munitie, zelfbeschermingsmiddelen en twee wapenladers nodig. Het overige deel van de behoefte wordt daarna in 2019 verworven.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht te kunnen blijven garanderen. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

- F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraaket
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden gerapporteerd in de voortgangsrapportages van het project Verwerving F-35.

Zelfbeschermingsmiddelen:

Vanwege de verwachte levertijd is voor het deelproject F-35 Zelfbeschermingsmiddelen in oktober 2016 een separate A-brief naar de Tweede Kamer gestuurd.

Munitie boordkanon en wapenladers:

De verwachte levertijd voor deelproject Munitie boordkanon en wapenladers is korter en te zijner tijd volgt informatie over deze (deel)projecten.

Relevante Kamerstukken

- DMP A-brief over het project F-35 zelfbeschermingsmiddelen (A-brief) d.d. 21-10-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 417)
- Monitoring verwerving JSF d.d. 25-01-2016 (Kamerstuk 31 300-X, nr.14)
- Voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 17-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Lijst van vragen en antwoorden over D-brief vervanging F-16 d.d. 18-02-2015 (Kamerstuk 26 488, nr.372)
- Brief verwervingsvoorbereiding (D) vervanging F-16 d.d. 24-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 369)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)

- Kamervragen naar aanleiding van jaarrapportage van het project Verwerving F-35 over het jaar 2011 d.d. 24-07-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 300)
- Kamerbrief jaarrapportage van het project Verwerving F-35 over het jaar 2011, d.d. 06-06-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 294)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100	A					
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Projecten

Defensiebreed

Projectnaam

Counter Improvised Explosive Devices (C-IED)

Projectfase

- C-IED Blok 1: Gerealiseerd
- C-IED Blok 2: Gerealiseerd
- C-IED Blok 3: In realisatie

Wel/niet gemandateerd

(Deels) gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2008-2017**Planning MPO 2016** : 2008-2022**Huidige planning** : 2008-2022**Behoeftestelling**

Het C-IED programma berust op een plan van aanpak van de *Joint Task Force C-IED* uit 2008. Het betreft een gefaseerd investeringsprogramma voor C-IED materieel dat in drie blokken is geïmplementeerd in de krijgsmacht met de volgende onderlinge samenhang:

- Blok 1 heeft betrekking op de destijds urgente C-IED behoeften van de Task Force Uruzgan. Blok 1 is via *Fast Track Procurement* verworven. Blok 1 is voltooid.
- Blok 2 behelst de initiële borging van de maatregelen op het gebied van *Military Search*, *Improvised Explosive Device Disposal* en *Weapon Intelligence Teams*, het testen en valideren van diverse maatregelen voor voor de Task Force Uruzgan (TFU), en de uitvoering van urgente onderzoeksprogramma's in relatie tot de missie. Met blok 2 begint de reorganisatie en de inbedding van permanente voltijd C-IED functionarissen in de organisatie. Eind 2011 is de behoefte van blok 2 herijkt als gevolg van de beleidsbrief. De krijgsmachtbrede behoefte aan *search*-middelen is aangepast als gevolg van de extensiveringen uit de beleidsbrief en door het toepassen van pooling. In 2013 is een bedrag overgeheveld naar het project DVOW voor de vervanging van interim voertuigen van de *Advanced Search* pelotons.
- Blok 3 betreft aan de structurele inbedding van C-IED en bestaat uit personele, materiële en organisatorische maatregelen.

Samenhang met het beleid

Het C-IED programma verhoogt de veiligheid en bescherming van operationele eenheden. Het programma versterkt verschillende essentiële operationele capaciteiten: gevalideerde inlichtingen, effectieve inzet, mobiliteit en veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

C-IED blok 2 is gerealiseerd. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op vragen over het project bescherming tegen geïmproviseerde explosieven (CIED blok 3) d.d. 20-12-2012 (Kamerstuk 32 164, nr. 3)
- DMP A-brief inzake bescherming tegen geïmproviseerde explosieven (CIED blok 3 'Structurele inbedding' d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 32 164, nr. 2)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- C-IED structurele behoefte d.d. 06-10-2009 (Kamerstuk 32 164, nr. 1)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	25-100							2013
2017	54,6	25,7	15,1	10,4	1,6	0,9	0,5	2023
2018	55,5	16,2	10,2	10,6	10,2	7,5	0,5	2023

Projectnaam

Defensiebrede vervanging van ondersteunende Klein Kaliber Wapens

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2014-2017

Planning MPO 2016 : 2015-2018

Huidige planning : 2015-2018

Behoeftestelling

Het project voorziet in een vervanging van de middelzware en zware ondersteuningswapens FN MAG en FN .50 M2. Het betreft wapens ten behoeve van zowel uitgestegen of te voet optredende militairen, voor gebruik op het affuit van voer- en vaartuigen en helikopters, als coaxiaal wapen of in het *Remote Controlled Weapon Station*. Een aanzienlijk deel van deze systemen is versleten en dient te worden vervangen.

Samenhang met het beleid

Het project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Een bijdrage wordt geleverd aan de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve (wapen)inzet en veiligheid en zelfbescherming.

Gerelateerde projecten

- Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer)
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De leveringen van de nieuwe middelzware en zware ondersteuningswapens FN MAG en FN 0.50 M2 worden in 2017 afgerond. Dit is sneller dan het contractuele leverschema. De aanschaf van een nachtkijker voor de FN 0.50 M2 leidt mogelijk tot verlenging van het project met een jaar. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 02-10-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Behoeftestelling vervanging ondersteunende Klein Kaliber Wapens (A-brief) d.d. 25-03-2013 (Kamerstuk 27 830, nr. 108)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	60,2	49,0	11,0	0,2			
2018	60,4	40,6	18,3	1,5			

Projectnaam

Joint Fires

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2018

Planning MPO 2016 : 2017-2018

Huidige planning : 2017-2019

Behoeftestelling

Het project *Joint Fires* voorziet in de behoefte van de krijgsmacht aan materieel om de snelheid, precisie en veiligheid van maritieme, en grondgebonden vuur- en luchtsteun te vergroten. Daarnaast voorziet het project in materieel om de *situational awareness* op de grond en in de lucht te vergroten. De behoefte omvat materieel voor eindgeleiding, *command and control*-systemen, verbindingen, mobiliteit, en de integratie van maritieme, land, en lucht C2-systemen.

Samenhang met het beleid

Het project past binnen het streven om het optreden in netwerken (NEC) verder te vergroten en de interoperabiliteit in nationaal en internationaal verband te kunnen verbeteren. Het project vergroot de effectiviteit van wapensystemen en versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve (wapen)inzet, veiligheid en hoogwaardige commandovoering.

Gerelateerde projecten

- AH-64D *block-II* upgrade
- AH-64D verbetering bewapening
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)
- Vernieuwing TITAAN
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het project is overgegaan naar de realisatiefase.

Relevante Kamerstukken

- Behoeftestelling *Joint Fires* (A-brief) d.d. 9-3-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 149)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	<25						
2017	25-100	A					
2018	33,5	5,5	25,5	2,5			

Projectnaam

Militaire Satelliet Communicatie lange termijn defensiebreed (MILSATCOM)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2007

Planning MPO 2016 : 2017

Huidige planning : 2017

Behoeftestelling

Doel van het project MILSATCOM is het voorzien in de behoefte van de krijgsmacht aan satellietcommunicatiecapaciteit voor militair gebruik. Het project betreft de gegarandeerde beschikbaarheid van satellietcapaciteit (het ruimtesegment) in verschillende frequentiebanden (AEHF, *militaire Super High Frequency* (SHF) en commerciële SHF), het realiseren van grondstations in Nederland en Curaçao (het statische grondsegment) en het verwerven van land- en sloopsterminals (het mobiele grondsegment). Het deelproject MILSATCOM voorziet in de zogenaamde AEHF-satellietcommunicatie-capaciteit met de bijbehorende AEHF-terminals. De AEHF capaciteit betreft de meest robuuste vorm van satellietcommunicatiecapaciteit.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om de informatiepositie van ingezette eenheden te verbeteren. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: hoogwaardige en wereldwijde commandovoering.

Gerelateerde projecten

- Patriot vervanging COMPATRIOT
- Vernieuwing TITAAN
- Vervanging grondterminals MILSATCOM

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Brief verwervingsvoorbereiding lange termijn, sloopsterminals AEHF, ruimtecapaciteit SHF en MOU Operations & Support (D2-brief) d.d. 22-05-2006 (Kamerstuk 25 886, nr. 8)
- Brief verwervingsvoorbereiding lange termijn, landterminals AEHF (D2-brief) d.d. 18-01-2005 (Kamerstuk 25 886, nr. 7)
- Brief inzake afsluiten MOU voor AEHF deelname d.d. 09-07-2002 (Kamerstuk 25 886, nr. 6)

- Brief verwervingsvoorbereiding korte termijn (D1-brief) d.d. 28-02-2002 (Kamerstuk 25 886, nr. 5) en antwoorden schriftelijke vragen d.d. 23-04-2002
- Brief studiefase lange termijndeel (C2-brief) d.d. 09-03-2001 (Kamerstuk 25 886, nr. 4) en antwoorden op schriftelijke vragen
- Brief studiefase korte termijndeel (C1-brief) d.d. 03-11-1999 (Kamerstuk 25 886, nr. 3)
- Brief voorstudie (B-brief) d.d. 19-02-1998 (Kamerstuk 25 886, nr. 1)
- Brief behoeftestelling (A-brief) d.d. 30-10-1995 (Kamerstuk 24 400, nr. 21)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	181,5						
2017	132,3	131,4	0,9				
2018	132,3	124,6	4,0	3,7			

Projectnaam

Modernisering navigatiesystemen

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2013**Planning MPO 2016** : 2022**Huidige planning** : 2022**Behoeftestelling**

Dit project vervult een krijgsmachtbrede behoefte aan modernisering en uitbreiding van navigatiemiddelen en daarmee samenhangende maritieme identificatiemiddelen. Het project bestaat uit drie deelprojecten:

- Vervanging van de militaire component van het *Global Positioning System* (GPS in gebruik bij de gehele krijgsmacht en gelijktijdige verwerving van antennesystemen die opzettelijke ontzegging van het GPS-signaal door derden tegengaat.
- Verwerving van de op zee te gebruiken Automatische Identificatie Systemen (AIS).
- Verwerving van elektronische zeekaart-systemen.

De laatste twee genoemde systemen worden nu ook uitgerust met een militaire component. Het gaat om een upgrade van navigatiemiddelen om plaatsbepaling en *situational awareness* te verbeteren en de positie, navigatie en tijd robuuster te maken tegen al of niet opzettelijk veroorzaakte externe verstoringen.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om het vermogen om op te treden in netwerken (*Network Enabled Capabilities*) verder te vergroten en om de interoperabiliteit in nationaal en internationaal verband te kunnen verbeteren. Door een verbetering in de operationele samenwerking met Navo-partners en in Navo-verband vergroot het project het expeditionair vermogen van de krijgsmacht. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: ontplooibaarheid en mobiliteit, effectieve inzet en veiligheid en zelfbescherming. Verder draagt het ook bij aan hoogwaardige commandovoering door commandanten op alle niveaus te voorzien van identieke, zo mogelijk real time informatie.

Gerelateerde projecten

- Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten
- NH90

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op schriftelijke vragen over het project Modernisering navigatiesystemen d.d. 12-10-2006 (Kamerstuk 27 830, nr. 41)
- Brief over de behoeftestelling modernisering en uitbreiding van navigatiemiddelen (A-brief) d.d. 17-08-2006 (Kamerstuk 27 830, nr. 40)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	38,9	29,1	3,6	3,0	1,2	2,0	
2018	39,0	22,8	4,9	3,0	1,2	7,1	

Projectnaam

Munitie t.b.v. aanvulling inzetvoorraden

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2016-2019**Planning MPO 2016** : 2016-2019**Huidige planning** : 2016-2019**Behoeftestelling**

De behoefte betreft een kwantitatieve ophoging van inzetvoorraden van bij Defensie gangbare munitieartikelen waarmee de knelpunten bij huidige missies worden opgelost en op de te verwachten verbruiken bij voorziene missies wordt geanticipeerd. Het gaat hierbij om onder meer klein kalibermunitie, geschut- en mortiermunitie, hand- en geweergranaten, raketten, rookgranaten, springmiddelen en diverse specialistische munitiesoorten.

Samenhang met het beleid

Om de inzetbaarheidsdoelstellingen van de nota 'In het belang van Nederland' (bijlage bij Kamerstuk 33 763, nr. 1) te kunnen realiseren en de tijdige beschikbaarheid van munitie voor inzet te garanderen, zal Defensie de komende jaren gefaseerd munitievoorraden moeten ophogen. Als gevolg van de gewijzigde veiligheidssituatie is voorts een hogere mate van gereedheid noodzakelijk.

Gerelateerde projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Behoeftestelling Munitie t.b.v. aanvulling inzetvoorraden (A-brief) d.d. 10-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 171)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
2017	109,1	41,0	44,6	23,4	0,1		
2018	114,7	57,0	38,6	19,2			

Projectnaam

NH-90

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning:**

Volgens het productiecontract dat juni 2000 is gesloten worden twintig NATO Frigate Helicopters (NFH) geleverd in de periode 2007 t/m 2012. Deze planning staat sinds 2005 onder druk. In maart 2007 heeft NHIndustries laten weten de planning te moeten wijzigen naar de periode 2009-2013. Begin 2008 is duidelijk geworden dat NHIndustries ook deze planning niet haalt. Vervolgens heeft NHIndustries een tijdelijke configuratie voorgesteld (*Meaningful Operational Configuration*), MOC. In 2010 is de huidige planning afgegeven voor levering van nieuwe helikopters. Deze planning voorziet in levering van het laatste toestel begin 2016.

Huidige planning:

De productie van helikopters is eind 2014 weer hervat, nadat de afname zes maanden had stilgelegen in verband met de corrosieproblematiek. De laatste van de twintig helikopters is op 10 juni 2016 afgeleverd. De ombouw van de zeven MOC-toestellen naar de Full Operational Capability-configuratie is eind 2013 begonnen. Deze retrofit is kosteloos en duurt tot eind 2018. Hiernaast wordt bij zes helikopters een (kosteloze) upgrade van het radarsysteem uitgevoerd. Dit traject start eind 2017 en eindigt in 2020. In dezelfde periode wordt tevens een software update uitgevoerd op alle NH-90 helikopters.

Behoeftestelling

In verband met de uitfasering van de Lynx-helikopter en de AB-412 neemt Defensie deel aan het helikopterproject NH90, een internationaal programma met België, Duitsland, Frankrijk en Italië. Aanvankelijk is een behoefte gesteld voor twintig NFH's.

Naar aanleiding van de studie 'Integrale helikoptercapaciteit' is de behoefte gewijzigd in twaalf NFH's en acht maritieme transporttoestellen (Transport NFH, TNFH). Deze behoefte is om budgettaire redenen opnieuw gewijzigd. Op 20 mei 2011 is de Kamer geïnformeerd over deze

gewijzigde behoefte (Kamerstuk 25 928, nr. 48). Uiteindelijk worden twintig NFH's afgenomen en door middel van missieapparatuur geschikt gemaakt voor de (maritieme) transportrol.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Naar aanleiding van de studie 'Integrale helikopter capaciteit' is de kwalitatieve behoefte gewijzigd in twaalf NFH's voor diverse maritieme taken en acht helikopters in een transportconfiguratie, die geschikt zijn gemaakt voor tactische transporttaken vanaf het land en vanaf schepen. Het project past binnen het streven om de expeditionaire capaciteiten van de krijgsmacht te verbeteren en om Europese en Navo-tekorten ten aanzien van helikoptercapaciteiten te verminderen. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: ontplooibaarheid en mobiliteit, effectieve inzet, goede logistieke ondersteuning en gereedheid. De behoefte aan de vervulling van transporttaken door de NH-90 is in de beleidsbrief van 8 april 2011 verder onderstreept.

Gerelateerde projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden gerapporteerd in de jaarrapportage helikopters. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de eerste integrale rapportage transporthelikopters d.d. 20-01-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 196)
- Brief eerste integrale rapportage transporthelikopters d.d. 28-10-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 193)
- Brief vijftiende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 12-10-2015 (Kamerstuk 25 928, nr. 72)

- Vertrouwelijke brief met de Agreement Letter over de aanpak van de corrosie d.d. 22-12-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 70)
- Brief hervatting afname NH-90 helikopters d.d. 16-12-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 69)
- Brief veertiende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 27-10-2014 (Kamerstuk 25 928, nr.68)
- Brief voortgang NH-90 project d.d. 27-06-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 66)
- Brief 'Overzicht Nederlandse helikopter-capaciteit' d.d. 30-06-2014 (Kamerstuk 33763, nr. 50)
- Brief 'Voortgang van het NH-90 project' d.d. 27-06-2014 (2014Z12237)
- Brief 'Antwoorden op feitelijke vragen over geluidsproblematiek en corrosie NH-90' d.d. 11-07-2014 (Kamerstuk 25928, nr. 65)
- Brief 'Antwoorden op vragen over de snelle slijtage van de NH-90' d.d. 26-03-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 58).
- Geluidsproblematiek en corrosie NH-90 d.d. 12-03-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 58)
- Geluidsproblematiek NH-90 d.d. 31-01-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 57)
- Antwoorden op vragen over de dertiende jaarrapportage NH-90 d.d. 18-12-2013 (Kamerstuk 25 928, nr. 47)
- Brief dertiende jaarrapportage NH-90 d.d. 01-11-2013 (Kamerstuk 25 928, nr.55)
- Reactie op verzoek n.a.v. technische briefing van 12 juni 2013 d.d.16-08-2013
- Brief over de inzetbaarheid bij missies d.d. 10-04-2013 (Kamerstuk 32 700, nr. 43)
- Brief over de inzet van maritieme helikopters d.d. 15-03-2013 (Kamerstuk 32 706, nr. 39)
- Antwoorden op de vragen over de twaalfde jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 01-02-2013 (Kamerstuk 25 928, nr. 52)
- Kamerbrief twaalfde jaarrapportage van het helikopterproject NH-90, d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 25 928, nr. 51)
- Kamervragen over de elfde jaarrapportage over het helikoptertraject NH-90 d.d. 14-12-2011(Kamerstuk 25 928, nr. 50)
- Elfde jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 13-10-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 49)
- Kamerbrief gewijzigde behoefte helikopterproject NH-90 d.d. 20-05-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 48)
- Kamervragen over de tiende jaarrapportage over het helikoptertraject NH-90 d.d. 22-02-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 47)
- Tiende jaarrapportage over het helikopter-project NH-90 d.d. 24-10-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 46)
- Kamerbrief helikopterproject NH-90 - reservedelen d.d. 25-06-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 45)
- Kamerbrief inzake stand van zaken projecten NH-90 en Vervanging F-16 d.d. 17-05-2010 (Kamerstuk 31 300, nr. 19)
- Kamervragen over de aanvulling openbare informatie op de 9e jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 17-03-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 42)
- Kamervragen over 9e jaarrapportage helikopterproject NH-90 d.d. 17-03-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 41)
- Aanvulling openbare informatie negende jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 22-01-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 40)
- Negende jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 05-01-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 38)
- Voortgang helikopterproject NH-90, werkbezoek aan AgustaWestland d.d. 30-09-2009 (Kamerstuk 25 928, nr. 36)
- Tijdelijke configuratie NH-90 helikopter d.d. 10-07-2009 (Kamerstuk 25 928, nr. 35)
- Antwoorden achtste jaarrapportage d.d. 06-02-2009 (Kamerstuk 25 928, nr. 34)
- Achtste jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 26-11-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 33)
- Verslag schriftelijk overleg over project NH-90 d.d. 18-07-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 31)
- Brief project NH-90, resultaten verwervingsvoorbereidingsfase voor de Full Mission Flight Trainer d.d. 24-06-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 29)
- Brief financiële stand van zaken project NH-90 d.d. 10-06-2008 (Kamerstuk 25 928, nr.28)
- Lijst van vragen en antwoorden over zevende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 06-03-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 27)
- Zevende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 04-12-2007 (Kamerstuk 25 928 nr. 26)
- Brief Studies naar aanleiding van de Prinsjesdagbrief 2003 d.d. 20-09-2004 (Kamerstuk 29 800 X nr. 3)
- Brief over ondertekening MOU en D-fase (D-brief) d.d. 05-09-1991 (Kamerstuk 19 282, nr. 10)
- Brief over afronden studie (B/C-brief) d.d. 01-10-1990 (Kamerstuk 19 282, nr. 7)
- Brief over Nederlandse helikopterbehoefte (A-brief) d.d. 03-06-1987 (Kamerstuk 19 282, nr. 5)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Oorspronkelijk	250-1000							
2017	1191,3	1076,5	50,0	29,1	10,7	8,0	10,0	2023
2018	1192,5	1066,3	30,0	20,5	50,7	8,0	10,0	2023

Projectnaam

Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN)-capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2012-2014

Planning MPO 2016 : 2012-2017

Huidige planning : 2012-2020

Behoeftestelling

Als gevolg van de intensivering van de Civiel Militaire Samenwerking (ICMS) worden de capaciteiten voor Chemische, Biologische, Radiologische en Nucleaire (CBRN)-bestrijding uitgebreid. Het betreft de oprichting van een tweede CBRN-verdedigingscompagnie, een CBRN-responscapaciteit en een multidisciplinaire trainingsfaciliteit. De twee CBRN-verdedigingscompagnieën en de responscapaciteit zullen worden voorzien van opsporings-, identificatie- en ontsmettingsmiddelen. De multidisciplinaire trainingsfaciliteit, waar militaire en civiele eenheden gezamenlijk kunnen oefenen, betreft een trainingsfaciliteit, een ontsmettingsstraat, een meetveld en een meetlaboratorium. Opleidingen en trainingen zullen ook op locatie kunnen worden gegeven.

Ten behoeve van de nationale inzet worden het materieel en de beschermende kleding van het CBRN-personeel zoveel mogelijk aangepast aan het optreden in civiele omstandigheden.

Samenhang met het beleid

De proliferatie van CBRN-vernietigingswapens kan ook de komende decennia een risico voor de veiligheid blijven opleveren. Naast staten kunnen terroristische organisaties ook over dergelijke wapens beschikken. Hierdoor kan Nederland geconfronteerd worden met CBRN-dreiging in binnen- en buitenland. Daarnaast bestaat het risico dat bij een calamiteit of een ongeval bij de chemische industrie giftige stoffen vrijkomen. Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid verder te verbeteren. Het past binnen het streven om de effectiviteit van

de hoofdwapensystemen verder te vergroten en de commandovoering te verbeteren.

Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet en veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

- Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)
- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De invoering van het nieuwe materieel wordt in 2020 afgerond. De realisatie van het deelproject simulatiesysteem wordt voltooid in 2020.

Relevante Kamerstukken

- Brief Behoeftestelling project Uitbreiding ICMS/CBRN-capaciteit d.d. 23-09-2011 (Kamerstuk 32 733 X, nr. 39)
- Brief Rapportage Intensivering Civiel-Militaire Samenwerking aan de Tweede Kamer d.d. 24-05-2006 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 106)
- Kamerbrief d.d. 26-05-2006 (Kamerstuk 30 300 X, nr.106)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	62,1	52,0	3,2	4,3	2,5		
2018	62,1	41,6	13,8	4,2	2,5		

Projectnaam

Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2004-2015

Planning MPO 2016 : 2004-2020

Huidige planning : 2004-2020

Behoeftestelling

Het defensiebrede project Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS) komt voort uit het *Soldier Modernisation Programme* (SMP) en voorziet in een aantal verbeteringen van de uitrusting van de te voet optredende soldaat. De overlevingskansen van de militair verbeteren hierdoor. Tevens wordt de commandovoering versterkt en nemen de mobiliteit, de effectiviteit en het voortzettingsvermogen toe. VOSS is in eerste instantie een ontwikkelingsproject waarbij de ontwikkelingen centraal staan van een nieuwe geïntegreerde hoofdbescherming en een smart vest (met onder andere een C4I-module, een energievoorziening-systeem, een draag- en bepakkingsysteem en modulaire ballistische bescherming). Vanuit diverse andere projecten wordt aangesloten op het project VOSS. De behoefte is gesteld op ongeveer 5.500 systemen voor de te voet optredende of uitgestegen militairen. Zij behoren tot de categorie die, als gevolg van hun optreden, de zwaarste eisen stellen aan hun uitrusting en in grote mate daarvan afhankelijk zijn. *Special Forces* maken geen deel uit van de doelgroep, maar zullen indirect profiteren

van de kwaliteitsverbetering van de uitrusting door VOSS. Uit onderzoek is gebleken dat de voor VOSS ontwikkelde ballistische bescherming tevens kan voorzien in de behoefte aan modulaire ballistische bescherming voor personeel dat VOSS niet gebruikt. Hierdoor is de behoefte van het project VOSS uitgebreid.

Samenhang met het beleid

Het project VOSS past in het streven om te voorzien in betere bescherming van ingezette eenheden en het vermogen op te treden in netwerken (*Network Enabled Capabilities*) verder te vergroten. Met VOSS worden de operationele capaciteit van de individuele militair, maar ook van de lagere eenheden vergroot. De uitrusting van het project VOSS is bedoeld voor operaties op alle geweldsniveaus. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: gevalideerde inlichtingen, veiligheid en bescherming, effectieve inzet en hoogwaardige commandovoering.

Gerelateerde projecten

- Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)
- Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers
- Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer)
- Joint Fires
- Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN)-capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

De projectplanning staat onder druk vanwege onvoldoende voortgang met de operationele gebruikerstesten ten behoeve van het smart vest. In het laatste kwartaal van 2017 ontstaat hier meer duidelijkheid over.

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	250-1000						
2017	215,5	109,3	50,6	41,1	14,5		
2018	215,8	55,0	77,5	36,8	46,5		

Relevante Kamerstukken

- Brief project Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS) Verwervingsvoorbereidingsfase (D-brief) d.d. 04-06-2015 (Kamerstuk 34 000 X, nr. 98)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Studiefase (C-fase) project Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS) d.d. 23-09-2011 (Kamerstuk 33 000, nr. 31)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Lijst van vragen en antwoorden voorstudiefase project VOSS d.d. 10-08-2010 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 146)
- Voorstudiefase project Verbeterd Operationeel Soldaatsysteem (B-brief) d.d. 27-05-2010 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 130)
- Lijst van vragen en antwoorden over het project VOSS d.d. 16-06-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 130)
- Behoeftestelling project VOSS (A-brief) d.d. 08-04-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 105)
- Lijst van vragen en antwoorden over het SMP d.d. 05-03-1998 (Kamerstuk 25 600 X, nr. 42)
- Brief SMP d.d. 02-12-1997 (Kamerstuk 25 600 X, nr. 22)

Projectnaam

Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2016-2019

Planning MPO 2016 : 2016-2019

Huidige planning : 2016-2020

Behoeftestelling

De behoefte betreft een vervanging van twee kleine waarnemingssystemen, de LION en de Cobra. Het betreft verouderde generaties van warmtebeeldsystemen. Deze systemen maken optreden mogelijk bij duisternis en onder omstandigheden van verminderd zicht, zoals neerslag en rook. Deze systemen dienen voor doelopsporing, doelidentificatie en inlichtingenvergaring, en vergroten de *situational awareness* van ingezette militairen. In het huidige optreden is doellocatiebepaling zeer belangrijk om ongewenste nevenschade of het treffen van de eigen eenheden te voorkomen.

Samenhang met het beleid

Het project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het vult een randvoorwaarde om dag en nacht en onder omstandigheden van verminderd zicht te kunnen optreden. Daarnaast past het in het streven de inlichtingenketen te versterken. Het project versterkt vier operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve (wapen)inzet, veiligheid en zelfbescherming, gevalideerde inlichtingen en toepasbaar bij hoogwaardige commandovoering.

Gerelateerde projecten

- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)
- Verwerving HV brillen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De verwervingsvoorbereiding is begonnen en verloopt volgens de gewijzigde planning. De laatste levering wordt verwacht in 2020.

Relevante Kamerstukken

- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Antwoorden op de vragen over de brief over de behoeftestellingsfase d.d. 13-08-2013 (Kamerstuk 27 803, nr.111)
- Brief Behoeftestelling 'Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijker' (A-brief) d.d.12-06-2013 (Kamerstuk 27 830, nr. 109)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100	A					
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Projectnaam

Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)

Projectfase

In realisatie: Voertuig 7,5kN

Voertuig 50-100-150kN

In planning: Voertuig Quad

Brandstofcontainers

Containerhefmiddelen

Voertuig 50-100-150kN

Containers

Voertuig 12kN

Voertuig 12kN *AirAssault*

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd: Voertuig 7,5kN

Voertuig Quad

Brandstofcontainers

Containerhefmiddelen

Niet-gemandateerd: Voertuig 50-100-150kN

Containers

Voertuig 12kN

Voertuig 12kN *AirAssault*

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2013-2019

Planning MPO 2016 : 2014-2023

Huidige planning : 2014-2023

Behoeftestelling

De defensiebrede behoefte betreft de vervanging van de operationele wielvoertuigen van Defensie die voor het merendeel zijn ingevoerd tussen 1980 en 2000. Deze wielvoertuigen vormen de basismobiliteit van nagenoeg alle expeditieaire, nationale, opleidings- en overige eenheden van alle operationele commando's. Bij aanvang van dit project in 2012 beschikte Defensie over ongeveer 8.400 te vervangen wielvoertuigen. Het toekomstige wielvoertuigenbestand zal

gaan bestaan uit een licht, een middelzwaar en een zwaar type vrachtauto. De middelzware en zware typen vrachtauto's worden containerdragers. De voertuigen zullen afhankelijk van de behoefte worden voorzien van een laadbak/container met huid of containers met de benodigde functionaliteit (commandovoering, verbindingen, kantoor, werkplaats, magazijn en brandstoftransport). Hiermee wordt een grote mate van flexibiliteit bereikt bij operaties en in de bedrijfsvoering. De vrachtauto's die zijn bestemd voor expeditieaire inzet zullen zijn voorbereid voor montage van beschermingsmiddelen. Ten behoeve van de bescherming zal binnen dit project een minimaal noodzakelijk aantal wapenstations en affuiten worden verworven. Omdat kwalitatief hoogwaardige militaire voertuigen kostbaar zijn, zal -waar verantwoord, gelet op de opleiding en training van personeel en eenheden- een aantal van de huidige wielvoertuigen worden vervangen door onbeschermd vrachtauto's in een meer civiele uitvoering.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past in het streven om de beschikbaarheid en inzetbaarheid van ondersteunende systemen te vergroten. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: tijdige beschikbaarheid, ontplooibaarheid en mobiliteit, adequate commandovoering, effectieve inzet en adequate logistieke ondersteuning.

Gerelateerde projecten

- Chinook Vervanging & Modernisering
- Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN)-

capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel

- Verlenging levensduur Patriot
- Vernieuwing TITAN
- Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVSysteem

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De status van die projecten wordt weergegeven in het onderstaande overzicht.

Voertuig 7,5kN

De uitlevering van de initiële batch van 1667 voertuigen is in 2016 afgerond. De in de C-brief aangekondigde optie van 412 extra voertuigen is in 2015 in opdracht gegeven. De meeste van deze voertuigen zijn in 2016 uitgeleverd. Een resterend aantal van 84 wordt in 2017 geleverd.

Voertuig 50-100-150kN

Het project 'Voertuigen 50kN, 100kN, 150kN' behelst de levering en het onderhoud van 2.037 middelzware en zware operationele vrachtauto's en trekkers, waarvan een deel is voorzien van een laadbak met een laadlift,

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	1000-2500						
2017	Voertuig 50-100-150kN	250-1000	C	D			
	Containers	100-250	C	D			
	Voertuig 12kN	250-1000	C	D			
	Voertuig 12kN <i>AirAssault</i>	100-250	C	D			
2018	Voertuig 50-100-150kN	250-1000	D				
	Containers	100-250	C	D			
	Voertuig 12kN	250-1000	C	D			
	Voertuig 12kN <i>AirAssault</i>	100-250	C	D			

kraan of personeelsmodule. Alle voertuigen zijn geschikt voor het transport van containers. Er zijn opties in het contract opgenomen om meer voertuigen 50kN, 100kN, 150kN aan te schaffen dan aanvankelijk gepland, indien daaraan alsnog behoefte ontstaat. Tevens bevat het contract opties voor additionele artikelen, ondermeer achteruitrijcamera's, sneeuwkettingen en opbergkisten. Het contract is op 1 september 2017 gesloten met de firma Scania. De levering van de voertuigen is gepland van eind 2018 tot en met 2022.

Containers

De verwervingsvoorbereiding voor de aanschaf van ca. 1.400 *command & control*-, verbinding-, werkplaats- en magazijncontainers inclusief een contract voor het onderhoud aan dit materieel in samenwerking met Defensie, is in de eerste helft van 2017 begonnen. Naar verwachting kan de opdracht in de eerste helft van 2018 worden geplaatst.

Voertuig 12kN

De verwervingsvoorbereiding voor de aanschaf van ca. 900 lichte operationele, bepantserbare vrachtauto's met een laadvermogen van 1200 kg is in de eerste helft van 2017 begonnen. Naar verwachting kan de opdracht inclusief een contract voor het onderhoud aan dit materieel in samenwerking met Defensie, in de eerste helft van 2018 worden geplaatst.

Voertuig 12kN AirAssault

De verwervingsvoorbereiding voor deze ca. 500 voertuigen is in 2017 begonnen. Het voertuig onderscheidt zich van het reguliere 12kN voertuig door zijn beperkingen in afmeting en gewicht ten gevolge van het feit dat het vervoerd moet kunnen worden in een Chinook-helikopter. Ook voor dit voertuig is de plaatsing van de opdracht inclusief een contract voor het onderhoud aan dit materieel in samenwerking met Defensie voorzien voor de eerste helft van 2018.

Voertuig Quad

Defensie beoogt ca. 200 van dit type voertuigen aan te schaffen. De op de markt verkrijgbare voertuigen zijn niet robuust genoeg voor defensiedoeleinden. Derhalve zal de verwerving het karakter hebben van

een ontwikkeling. Naar verwachting start de verwervingsvoorbereiding in de tweede helft van 2017.

Brandstofcontainers

Dit type container wordt niet geleverd door de reguliere containerleveranciers. Daarom zal er voor de brandstofcontainers, inclusief een contract voor het onderhoud, een separate verwerving volgen. De verwervingsvoorbereiding is medio 2017 begonnen.

Containerhefmiddelen

Voor het heffen en plaatsen van de containers worden ca. 70 speciale hefmiddelen c.q. hefvoertuigen aangeschaft, inclusief een contract voor het onderhoud. Naar verwachting kan het aanbestedingsproces voor deze systemen in de tweede helft van 2017 starten.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over D-brief DVOW, d.d. 17-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 203)
- Brief Resultaten van de verwervingsvoorbereiding (D-fase) van het project Voertuigen 50kN, 100kN, 150kN (D-brief) d.d. 09-06-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 201)
- Lijst van vragen en antwoorden over zeventiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 15-06-2016 (Kamerstuk 26 396, nr. 108)
- Zeventiende jaarrapportage over het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 11-04-2016 (Kamerstuk 26 396, nr. 107)
- Brief met nadere informatievoorziening over project DVOW d.d. 23-09-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 106)
- Brief Resultaten van de C-fase van het project Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW) d.d. 3 juli 2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 105)
- Lijst van een vraag en een antwoord over het erratum inzake het accountantsrapport bij de zestiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 15-06-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 104)
- Lijst van vragen en antwoorden over de zestiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 15-06-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 103)
- Brief aanbieding van een erratum inzake het accountantsrapport bij de zestiende

jaarrapportage inzake het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR over het jaar 2014 d.d. 10-04-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 101)

- Zestiende jaarrapportage over het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 31-03-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 100)
- Lijst van vragen en antwoorden over de vijftiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 02-06-2014 (Kamerstuk 26 396, nr. 99)
- Vijftiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 31-03-2014 (Kamerstuk 26 396, nr. 98)
- Lijst van vragen en antwoorden over de veertiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 28-05-2013 (Kamerstuk 26 396, nr. 97)
- Veertiende jaarrapportage Vervanging Pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 03-04-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 96)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Antwoorden op vragen over de DMP B(2)-brief d.d. 17-07-2012 (Kamerstuk 26 396, nr. 95)
- Brief voorstudiefase overige deelprojecten (DMP B(2)-brief) d.d. 31-05-2012 (Kamerstuk 26 396, nr. 92)
- Antwoorden op vragen over de DMP B(1)-brief d.d. 03-11-2011 (Kamerstuk 26 396, nr. 89)
- Brief voorstudiefase voertuig 7,5 kN (DMP B(1)-brief) d.d. 23-09-2011 (Kamerstuk 26 396, nr. 88)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Brief Herijking en vertraging van het project d.d. 26-08-2010 (Kamerstuk 26 396, nr. 82)
- Brief Voortgang van het project Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen d.d. 03-05-2010 (Kamerstuk 26 396, nr. 80)
- Antwoorden op vragen over A-brief d.d. 23-09-2008 (Kamerstuk 26 396, nr. 73)
- Brief Behoeftestelling (A-brief) d.d. 18-08-2008 (Kamerstuk 26 396, nr. 72)
- Antwoorden op vragen over brief Conceptuele samenhang tactische voertuigen d.d. 27-11-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 65)
- Brief Conceptuele samenhang tactische voertuigen d.d. 04-10-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 62)

Projectnaam

Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2014-2016

Planning MPO 2016 : 2016-2019

Huidige planning : 2018-2022

Behoeftestelling

Een samenhangend assortiment van gevechtskleding, ook wel een gevechtskledingsysteem genoemd, en een helm zijn essentiële middelen voor de individuele bescherming van militairen. Door het veranderde expeditionaire optreden van de krijgsmacht en door de vooruitgang op technisch gebied zijn de huidige kledinglijnen en de helm in operationeel en technisch opzicht verouderd en aan vervanging toe. Nederlandse militairen opereren en trainen wereldwijd, in afwisselende gebieden, met uiteenlopende klimaten. De kleding is bestemd voor wereldwijd gebruik, bij opleiding en training en bij inzet in alle delen van het geweldspectrum. Om onder deze uiteenlopende zware omstandigheden een optimale prestatie te kunnen leveren staan bescherming, veiligheid, functionaliteit en draagcomfort tijdens de inzet van de militairen centraal. Voor het gebruik en de instandhouding zijn ook degelijkheid en duurzaamheid van

belang. Uit ervaringen met de huidige helm bij missies blijkt dat de stabiliteit, de pasvorm en het gewicht van de helm verbetering behoeven. Met name verbeterde gebruiksmogelijkheden van het helmmodel in combinatie met andere uitrusting zoals scherfvesten, hoofdtelefoons, gehoorbescherming, nachtkijkers en ballistische brillen zijn dringend nodig. Daarom zal het project gefaseerd worden uitgevoerd waarbij de helm als eerste zal worden aangeschaft.

Samenhang met het beleid

Het project past in het streven om indivi-duele militairen en eenheden beter te beschermen. De kleding is bestemd voor wereldwijd gebruik, in alle delen van het geweldspectrum. Invoering van het Defensie Operationeel Kledingsysteem draagt bij tot een meer effectieve inzet van Nederlandse militairen. De defensiebrede invoering van een nieuw gevechtskledingsysteem leidt tot stroomlijning van de uitrustingspakketten en vereenvoudiging van de bevoorrading en instandhouding. Dit project versterkt de volgende operationele capaciteiten van het militaire vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming en adequate logistieke ondersteuning.

Gerelateerde projecten

- Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN)-capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De eerste fase van het project, de verwerving van de helm, wordt momenteel uitgevoerd. De voorbereidingen voor de tweede fase van het project, het gevechtskledingsysteem, zijn in gang gezet.

Relevante Kamerstukken

- Kamerbrief Behoeftestelling Defensie Operationeel Kledingsysteem (DMP-A) d.d. 14-06-2016 (Kamerstuk 34 300 X, nr. 114)
- D-brief over het project Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS), d.d. 04-06-2015 (Kamerstuk 34 000 X, nr. 98)
- Aanvullende informatie over gevechtskleding Mali d.d. 11-03-2014 (Kamerstuk 29 521, nr. 233)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk		A					
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Projectnaam

Nieuwe generatie identificatiesystemen (IFF mode 5/mode S)

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2011-2014

Planning MPO 2016 : 2015-2018

Huidige planning : 2015-2019

Behoeftestelling

Identificatiesystemen maken het mogelijk om via elektronische ondervraag- en antwoordprocedures de identiteit van andere vliegende en varende eenheden vast te stellen. Het huidige *mode 4 Identification Friend or Foe* (IFF) systeem is in Navo-verband het belangrijkste identificatiesysteem. Dit systeem is verouderd. *Mode 4 IFF* wordt binnen de Navo vervangen door *mode 5 IFF*. *Mode 5* biedt een hoge mate van beveiliging en is interoperabel met de wapensystemen die sinds 2009 worden ingevoerd. Een betrouwbaar identificatiesysteem is van belang om ook in de toekomst te voorkomen dat eigen eenheden worden aangevallen. De vervangingsbehoefte is defensiebreed en bevat naast de militaire *mode 5* ook de civiele *mode S* voor het CZSK (het CLSK beschikt reeds over *mode S*). *Mode S* is de vervanger van de bestaande *mode 3/A* waarmee de civiele luchtvaart vluchtgegevens uitwisselt.

Samenhang met het beleid

Het project past in het streven naar versterking van *Network Enabled Capabilities* om de operationele samenwerking in internationaal verband te bevorderen en commandanten op alle niveaus te voorzien van identieke, liefst *real time* informatie. Het verbetert verder de interoperabiliteit met Navo-partners en Navo-verband. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: veiligheid en zelfbescherming, adequate bevelvoering en effectieve (wapen)inzet.

Gerelateerde projecten

- *Army Ground Based Air Defense System* (AGBADS)
- AH 64D upgrade
- Chinook Vervanging & Modernisering
- Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commando-fregatten (IP LC-fregatten)
- NH-90

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De planning is afgestemd op de Navo streefdatum. De verwervingsvoorbereiding wordt naar verwachting eind 2017 afgerond.

Relevante Kamerstukken

- Brief behoeftestelling Nieuwe Generatie Identificatiesystemen (A-brief) d.d. 16-04-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 151)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Projectnaam

Vernieuwing TITAAN

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning :2009-2015
(doorloop tot 2022)

Planning MPO 2016 :2013-2017
(doorloop tot 2024)

Huidige planning : 2013-2021
(doorloop tot 2024)

Behoeftestelling

Vanaf 2001/2002 is het *Theatre Independent Army and Air Force Network* (TITAAN) in gebruik bij het CLAS, het CLSK en ten behoeve van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS) in het kader van Openbare Orde en Veiligheid. Het vormt de basis IT-netwerkinfrastructuur voor grondgebonden (*deployed*) optreden. Binnen TITAAN wordt veel gebruik gemaakt van op de civiele markt verkrijgbare middelen. Deze middelen kenmerken zich door een snelle technische en economische veroudering. Tenminste eens per vijf jaar moet een substantieel deel van deze middelen worden vervangen. Daarnaast voltrekken veranderingen op IT-gebied zich in een snel tempo waardoor regelmatig algehele *upgrades* van het TITAAN netwerk noodzakelijk zijn. Het project Vernieuwing TITAAN moet voorzien in de vernieuwing van de soft- en hardware.

TITAAN moet worden ingevoerd als standaard voor de IT-netwerkinfrastructuur ten behoeve van het operationele optreden voor alle eenheden van de krijgsmacht, en zal aansluiten op de defensiebrede statische IT-netwerkinfrastructuur in Nederland. Hierbij wordt gestreefd naar maximale standaardisatie van de laag- en hooggerubriceerde werkplekdiensten.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om het optreden in netwerken (*Network Enabled Capabilities*) verder te vergroten en de interoperabiliteit in nationaal en internationaal verband te kunnen verbeteren. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet en adequate commandovoering.

Gerelateerde projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)
- Joint Fires
- Militaire Satelliet Communicatie lange termijn defensiebreed (MILSATCOM)
- Patriot vervanging COMPATRIOT
- Vervanging grondterminals MILSATCOM

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De beoogde doelstellingen van dit project worden gerealiseerd met het programma Grensverleggende IT.

Relevante Kamerstukken

- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Antwoorden op de vragen over de DMP-A Brief inzake de behoeftestelling en vernieuwing van TITAAN d.d. 17-05-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 130)
- Brief 'Behoeftestelling Vernieuwing TITAAN' d.d. 19-04-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 123)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Brief 'Behoeftestelling TITAAN m.b.t. operationele communicatie informatiesystemen binnen de krijgsmacht' (A-brief) d.d. 17-10-2001 (Kamerstuk 28 000 X, nr. 7)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Projectnaam

Verwerving HV brillen

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2009-2011

Planning MPO 2016 : 2014-2015

Huidige planning : 2014-2019

Behoeftestelling

Het defensiebrede project Verwerving HV brillen omvat de behoefte van de krijgsmacht onder alle zichtomstandigheden te beschikken over voldoende *situational awareness* en bij dag en nacht te kunnen optreden. Dit is vereist voor de uitvoering van de operationele opdracht en voor de veiligheid en zelfbescherming. De realisatie is voorzien met monoculaire en binoculaire helderheidsversterkende kijkers. Deze zijn draagbaar direct op het hoofd of te monteren op de helm.

Samenhang met het beleid

Het project versterkt de operationele inzet van de individuele militair en past binnen het streven om de inzet en effectiviteit van wapensystemen te vergroten. Het project versterkt de volgende operationele capaciteit van militair vermogen: (individuele) bescherming.

Gerelateerde projecten

- Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De invoering van de HV brillen van het eerste deelcontract bij de eenheden is in 2017 aangevangen. Voor het tweede deelcontract is een onderzoek gedaan naar de mogelijkheden voor de toepassing van raamcontracten en gefaseerde aanschaf. Uit het onderzoek is gebleken dat bedrijven in deze markt open staan voor raamcontracten. Daarnaast bleek dat gefaseerde aanschaf leidt tot een constantere kwaliteit van het eindproduct. De verwerving wordt nu voorbereid en de leveringen vinden plaats in 2019.

Relevante Kamerstukken

- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Kamervragen A-brief d.d. 08-10-2009 (Kamerstuk 27 830, nr. 66)
- A-brief verwerving HV brillen d.d. 17-07-2009 (Kamerstuk 27 830, nr. 64)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Projectnaam

Vervanging 60/81mm mortieren

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2017-2020**Planning MPO 2016** : 2016-2023**Huidige planning** : 2016-2023**Behoeftestelling**

De behoefte betreft de vervanging en modernisering van de huidige 81mm mortier vanwege het bereiken van de *End Life of Type* (ELOT) en de afnemende inzetbaarheid. Daarnaast vervult het project de langlopende behoefte van het CLAS aan een indirect vurend middel op pelotonsniveau (60mm mortier). De huidige 60mm en 81mm mortier steunt de lagere niveaus van het CZSK en het CLAS met indirect vuur binnen het gelaagde vuursteunsysteem en levert een essentiële bijdrage aan de slagkracht van deze eenheden. Het huidige 81mm mortier bereikt in 2016 het einde van de technische levensduur. Daarnaast voldoet het huidige 81mm mortiersysteem niet meer aan de huidige operationele eisen. Met name op de aspecten bereik, nauwkeurigheid, mobiliteit en de snelheid waarmee het mortier ingezet kan worden, zijn de prestaties van het huidige systeem onvoldoende. De nieuwe capaciteit kan het gevecht van de lagere niveaus met vuursteun ondersteunen en versterkt de bescherming van deze eenheden.

Samenhang met het beleid

De vervanging van het 60/81mm mortier maakt deel uit van het vuursteunconcept voor het landoptreden van Defensie dat momenteel wordt ontwikkeld. Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om op te kunnen treden op alle geweldsniveaus. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming.

Gerelateerde projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Begin 2017 is het contract voor de levering van 80 stuks 60mm mortieren ondertekend. Levering van deze mortieren vindt nog in 2017 plaats. De opdracht voor de 81mm mortieren wordt naar verwachting medio 2018 geplaatst, waarna de levering in 2019 kan plaatsvinden.

Relevante Kamerstukken

- Kamerbrief behoeftestelling Vervanging mortieren 60/81mm (A-brief) d.d. 14-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 173)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	100-250						
2017	25-100	A					
2018	25-100	A					

Projectnaam

Vervanging grondterminals MILSATCOM

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2013-2015

Planning MPO 2016 : 2016-2020

Huidige planning : 2018-2020

Behoeftestelling

Doel van het project is te voorzien in een gefaseerde vervanging van de huidige mobiele landterminals (*Super High Frequency SHF Tactische Terminals*) van het Militaire Satelliet Communicatie (MILSATCOM) systeem.

Samenhang met het beleid

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het project past in het streven de informatiepositie van Defensie in het kader van *Network Enabled Capabilities* verder te vergroten.

Gerelateerde projecten

- Vernieuwing TITAAN

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

In verband met rubricering is het project opnieuw aanbesteed. Naar verwachting is de verwervingsvoorbereidingsfase eind 2017 gereed waarna levering zal plaatsvinden.

Relevante Kamerstukken

- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Brief Gevolgen begrotingsafspraken 2014 d.d. 25-10-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 7)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	25-100						
2017	25-100						
2018	25-100	A					

Projectnaam

Vervanging radio's

Projectfase

In planning

Wel/niet gemandateerd

Komt niet voor mandatering in aanmerking

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2012-2017**Planning MPO 2016** : 2015-2023**Huidige planning** : 2015-2023**Behoeftestelling**

Oorspronkelijk was alleen een behoeftestelling voorzien voor de vervanging van de radiosystemen HF7000 EZB en FM9000 die omstreeks 2012 hun einde levensduur bereikten. Deze radio's zijn voornamelijk in gebruik bij het Commando Landstrijdkrachten. Al eerder is gemeld dat onder deze behoefte ook moet voorzien in de vervanging van radiotypen van de andere Operationele Commando's. Hiervoor worden één of meerdere aparte behoeftestellingen aangeboden. Besloten is ook de acuut noodzakelijke vervanging van kleinere draadloze communicatiesystemen te bekostigen uit de reservering ten behoeve van de vervanging van de radiosystemen. Hiervoor worden verschillende kleinere behoeftestellingen opgesteld. Een aantal van de vervangingen is reeds in gang gezet.

Samenhang met het beleid

Het project past in het streven om het vermogen op te treden in netwerken (*Network Enabled Capabilities*) verder uit te bouwen. Daarmee vergroot het de effectiviteit van de grondgebonden eenheden van de krijgsmacht, vooral door toegevoegde interoperabiliteit. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen en hoogwaardige commandovoering.

Gerelateerde projecten

- Chinook Vervanging & Modernisering
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)
- Vernieuwing TITAAN

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

Geen

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oorspronkelijk	100-250						
2017	100-250	A					
2018	100-250	A					

Projecten in afstoting

Projectnaam

Mijnenbestrijdingsvaartuig (mijnenjager)
van de Alkmaarklasse

Projectfase

In afstoting

Uitstroom van-tot**Oorspronkelijke planning:**

Vier mijnenjagers vanaf 2012

Huidige planning:

Vier mijnenjagers vanaf 2012

Samenhang met het beleid

De mijnenbestrijdingscapaciteit op zee wordt beperkt tot de minimaal benodigde capaciteit voor de uitvoering van structurele taken op de Noordzee, zoals in het kader van de kustwacht en de explosieven-opruiming op zee. Er resteert slechts een beperkte mijnenbestrijdingscapaciteit om bij te dragen aan internationale operaties en aan de Standing Naval Forces van de Navo.

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

In het kader van de motie Van der Staaij II is besloten dat tot nader order geen onomkeerbaar besluit tot afstoting voor het project Mijnenbestrijdingsvaartuig wordt genomen. De Tweede Kamer wordt vooraf geïnformeerd over een voornemen tot verkoop.

Relevante Kamerstukken

- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Brief over Wapenexportbeleid d.d. 16-10-2007 (Kamerstuk 22 054, nr. 129)
- Motie-Van den Doel c.s. over het informeren van de Kamer bij verkoop d.d. 17-12-1996 (Kamerstuk 22 054, nr. 24)

Projectnaam

Pantserhouwitser 2000 (PzH-2000)

Projectfase

In afstoting

Uitstroom van-tot**Oorspronkelijke planning:**

32 stuks PzH-2000 tussen 2010 en 2012. In 2012 gewijzigd in: 29 stuks PzH-2000

Huidige planning:

Met ingang van 2017 zijn 10 stuks PzH-2000 beschikbaar voor verkoop. In afwachting van besluitvorming door het kabinet worden 19 stuks PzH-2000 voorlopig niet voor verkoop aangeboden.

Samenhang met het beleid

Er zijn 26 Pantserhouwitsers buiten gebruik gesteld als gevolg van eerder genomen maatregelen. In de beleidsbrief 2011 wordt het aantal operationeel inzetbare Pantserhouwitsers met zes stuks verminderd van 24 tot 18.

Samenhang met het beleid

In het kader van de motie Van der Staaij II is besloten dat tot nader order geen onomkeerbaar besluit tot afstoting voor het project Pantserhouwitser 2000 wordt genomen. De Tweede Kamer wordt vooraf geïnformeerd over een voornemen tot verkoop.

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op vragen over de evaluatie van het project Vervanging vuurmonden M114/39-M109A2/90/PzH2000 d.d. 04-06-2012 (Kamerstuk 27 830, nr. 102)
- Brief 'Afstoting materieel' d.d. 25-05-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 64)
- Evaluatie van het project Vervanging vuurmonden M114/39-M109A2/90/Pantserhouwitser 2000 (PzH2000) d.d.17-04-2012 (Kamerstuk 27 830, nr. 99)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Brief over Wapenexportbeleid d.d. 16-10-2007 (Kamerstuk 22 054, nr. 129)
- Beleidsbrief Wereldwijd Dienstbaar d.d.18-09-2007 (Kamerstuk 31 243, nr. 1)
- Prinsjesdagbrief d.d. 16-09-2003 (Kamerstuk 29 200 X, nr. 4)
- Motie-Van den Doel c.s. over het informeren van de Kamer bij verkoop d.d. 17-12-1996 (Kamerstuk 22 054, nr. 24)

Projectnaam

Pantserrupsvoertuigen M-577 en YPR

Projectfase

In afstoting

Uitstroom van-tot

Oorspronkelijke planning:

YPR: 534, waarvan 336 direct beschikbaar. M-577: 32 voertuigen, waarvan zes buiten gebruik gesteld. Het restant van de voertuigen is nog in de bewapening tot 2017/2018.

Huidige planning: Er zijn geen wijzigingen ten opzichte van de planning zoals opgenomen in het MPO 2015.

Samenhang met het beleid

De voertuigen zijn deels operationeel niet meer nodig en worden vervangen door de Fennek, de CV-90 en de Boxer.

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Afgifte vergunning voor export van overtollig defensiematerieel naar Jordanië d.d. 23-05-2016 (Kamerstuk 22 054, nr. 275)
- Brief Schenking militair materieel aan Jordanië d.d. 12-01-2016 (Kamerstuk 34 300-X, nr. 73)
- Afgifte vergunning voor export van overtollig defensiematerieel naar Jordanië d.d. 28-05-2015 (Kamerstuk 22 054, nr. 262)
- Brief over verkoop van vijf YPR-bergingsvoertuigen d.d. 16-04-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 102)
- Antwoorden over de vijftiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 06-06-2014 (Kamerstuk 26 396, nr. 99)
- Antwoorden op vragen over de veertiende jaarrapportage 'Vervanging pantser-

voertuigen M577 en YPR' d.d. 24-05-2013 (Kamerstuk 26 396, nr. 97)

- Antwoorden op vragen over de dertiende jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 30-05-2012 (Kamerstuk 26 396, nr. 93)
- Dertiende jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 30-03-2012 (Kamerstuk 26 396, nr. 91)
- Twaalfde jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 21-04-2011 (Kamerstuk 26 396, nr. 86)
- Antwoorden op vragen Lijst van vragen en antwoorden over de elfde jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 13-08-2010 (Kamerstuk 26 396, nr. 81)
- Brief over de verkoop van landmachtmaterieel aan Jordanië d.d. 16-06-2010 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 142)
- Elfde jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 27-04-2010 (Kamerstuk 26 396, nr. 79)
- Antwoorden op vragen over tiende jaarrapportage project Vervanging Pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 09-06-2009 (Kamerstuk 26 396, nr. 75)
- Tiende jaarrapportage project Vervanging Pantservoertuigen M-577 en YPR met bijlage d.d. 15-04-2009 (Kamerstuk 26 396, nr. 74)
- Brief over Wapenexportbeleid d.d. 16-10-2007 (Kamerstuk 22 054, nr. 129)
- Brief inzake de noodzaak tot vervanging van de pantserrups commandovoertuigen type M-577 en pantservoertuigen YPR (A-brief) d.d. 18-04-1997 (Kamerstuk 25 000 X, nr. 74)
- Motie-Van den Doel c.s. over het informeren van de Kamer bij verkoop d.d. 17-12-1996 (Kamerstuk 22 054, nr. 24)
- Brief d.d. 16-04-2015 betreffende de verkoop van vijf YPR-bergingsvoertuigen (Kamerstuk 26 396, nr. 102)

UITGAVE

Ministerie van Defensie
September 2017

VORMGEVING

Crossmedia | MediaCentrum Defensie | Den Haag

FOTOGRAFIE

MediaCentrum Defensie

TEKST

Ministerie van Defensie

INTERNET

www.defensie.nl/materieelprojecten

